

Geograafiaõpetajate sügiskool, 22.-23 november 2013

Eesti rahvastiku nüüdisareng: põhisuundumused ja võrdlused teiste riikidega

Allan Puur

Eesti Demograafia Instituut, Tallinna Ülikool

(allan.puur@tlu.ee)

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Üldhariduse pedagoogide
kvalifikatsiooni tõstmine 2008-2014

TALLINNA ÜLIKOOL
Eesti Demograafia Instituut

Millest juttu tuleb?

- ▶ Rahvastiku nüüdisareng (demograafilise ülemineku järgne ajastu, Eestis pärast II ms)
  - ▶ Veidi tausta: Eesti rahvastikuarengu üldine ajaraam
  - ▶ Sündimus, suremus
  - ▶ Rahvastikukoostise muutumine – vananemine
  - ▶ Rahvastikutaaste – koondvaade (sh ränne), rahvaarvu dünaamika
- ▶ Erinevad vaatenurgad
  - ▶ Trendid alates 1960. a-st tänaseni, prognoos kuni 2050
  - ▶ Võrdlus Euroopa piirkondade ja riikidega
  - ▶ Põlis- ja välispäritolu rahvastik
  - ▶ Periood- ja põlvkonnavaade
  - ▶ Erinevad andmeallikad

1. Eesti rahvastikuarenguline taust: pikk vaade

Esimene samm nüüdisaegse rahvastikutaaste suunas: (Lääne-)Euroopa abiellumustüübi teke

Allikad: Hajnal (1965); Piakans, Wetherell (2005).

TALLINNA ÜLIKOOL
Eesti Demograafia Instituut

Demograafilise ülemineku „eelaste“
(kujunes välja ainult Euroopas)

Statistilised põhiparameetrid
-hiline abiellumisiga (23+a naistel)
-kõrge vallalisusmäär (10%+ naistel)

Koht ja aeg

-Hajnali piirist lääne pool olevad alad
-(vara)uusaeg 16–17. sajandil kuni 20. saj.
keskpaik

Demograafiline funktsioon/mõju

- sündimuse ja rahvastikukasvu ohjeldamine
(katastroofisuremuse vähenedes
rahvastikusüsteemi tasakaalustamine)
- „päris“ demograafilise ülemineku
(loomulikult sündimuselt laste sünni
plaanimisele) ettevalmistamine

Muud mõjud ühiskonnale

- majanduskasvu kiirenemine
-üksiksiku autonoomia suurenemine
-naiste positsiooni paranemine

Teine samm nüüdisaegse rahvastikutaaste suunas: demograafiline üleminek

Sündimusülemineku algusaeg Euroopas (abielusündimuse tase vähenenud 10% võrreldes üleminekueelsega) Princetoni projekti tulemuste kohaselt

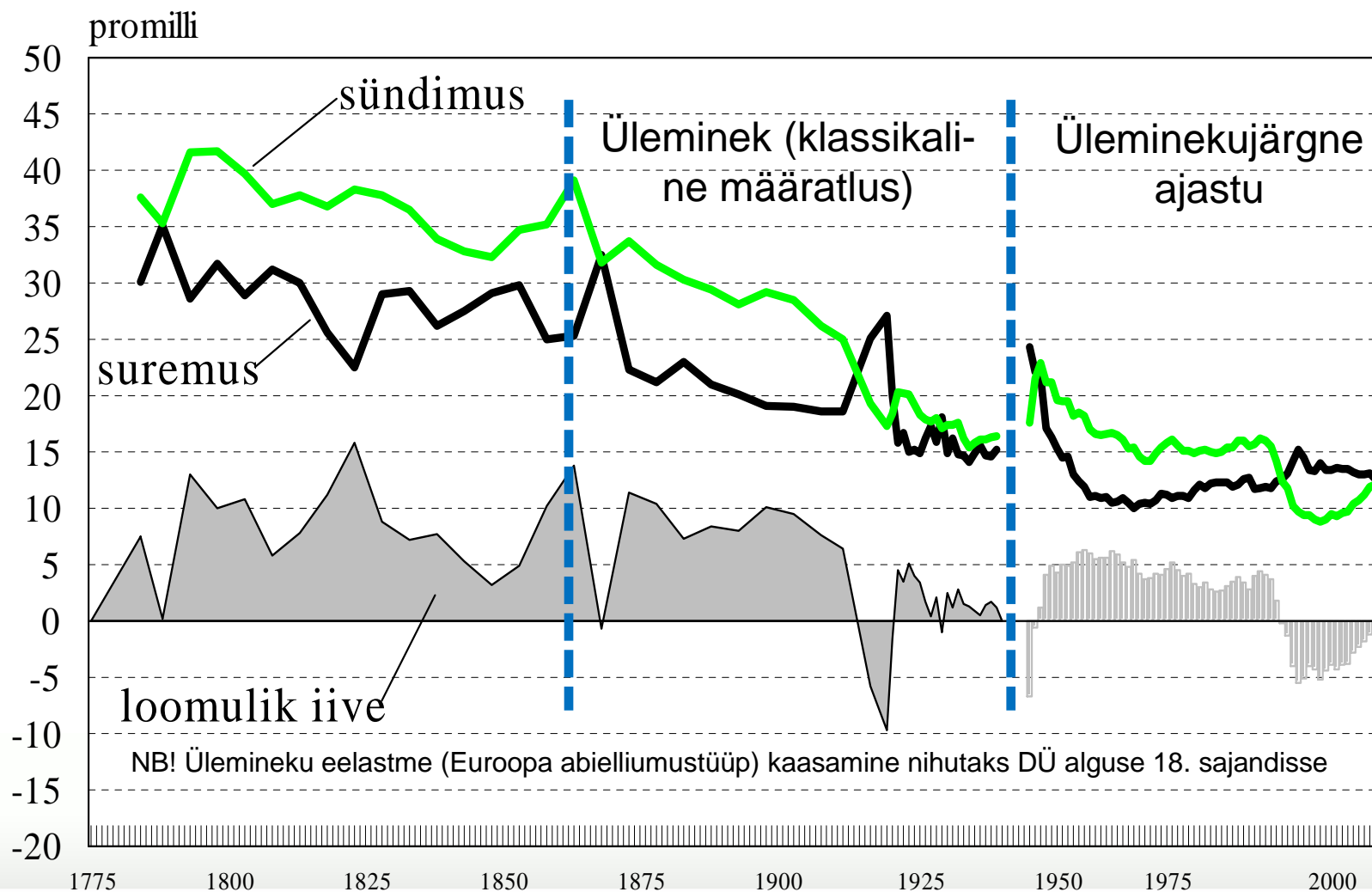
Enne 1880	Prantsusmaa (1827)
1880ndad	Belgia (1881), Shveits(1887), Saksamaa (1888)
1890ndad	Inglismaa & Wales (1892), Šotimaa (1894), Holland (1897), Taani (1894)
1900ndad	Rootsi (1902), Norra (1903), Euroopa mediaan (1903), Austria (1907)
1910ndad	Ungari (1910), Soome (1912), Bulgaaria (1912) Kreeka, Itaalia (1913), Portugal (1916)
1920ndad	Hispaania (1920), Venemaa Euroopa-osa (1922), Iirimaa (1922)

Sündimusülemineku lõpuaeg ehk üleminekujärgse ajastu algus Euroopas

Enne 1900	Prantsusmaa
1920-1930ndad	enamus Põhja- ja Lääne-Euroopa maid (v.a. Holland, Iirimaa, Island) ja mõned Ida-Euroopa maad (Eesti, Läti, Tšehhi)
1950-1970ndad	Holland, Iirimaa, Island, ülejäänud Ida-Euroopa maid ja Lõuna-Euroopa maid (kõige viimased 1990ndatel)

Demograafiline üleminek Eestis: ajaraam

Demograafilise ülemineku ühiskonnamõju

Mõju ei piirdu **demograafiliste alusprotsesside** ja rahvastikutaaste tõhususe suurenemisega, vaid mõjutab **ühiskonna toimimist laiemalt**:

- 1) rahvastiku **vanuskoostise** teisenemine (rahvastiku vananemine)
- 2) üksiksiku **elukäigu** struktuuri (tööjärgne iga, lastejärgne iga) teisenemine
- 3) **põlvkondadevaheliste suhete** teisenemine (põlvkondade ajalise kokkupuute suurenemine, vastavad muutused põlvkondadevahelistes suhetes)
- 4) rahvastiku **ruumiline ümberpaiknemine** (rändeprotsessid, linnastumine)
- 5) **soorollide** teisenemine (lastele kuluva aja vähenemine)
- 6) **poliitilised muutused** (geopoliitilised vahekorrad, poliitiliste režiimide teisenemine)

Üleminekujärgne ajastu: sissejuhatavad märkused

- ▶ **Demograafilise ülemineku käsitlese klassikalise sõnastuse järgi** oleks pidanud üleminekujärgne ajastu tähendama rahvastikuprotsesside uue **tasakaaluseisundi saavutamist** (madal sündimus tasakaalustab madalat suremust)
- ▶ Tegelikuses on olukord kujunenud märksa **nüansirikkamaks** — kuigi Euroopa arenenud riigid on elanud üleminekujärgses ajastus juba 70–80 aastat, **rahvastikuprotsessid** on jätkuvalt **dünaamilised ja mitmesuguseid üllatusi pakkuvad**, rahvastikutaaste on sageli **tasakaaluseisundist küllalt kaugel**
- ▶ Kuigi muutuste mustrid on **protsesside ja piirkondade** kaupa sageli üsna erinevad, kuid nende erisuste tagant võib leida seaduspärasusi ja ühisjooni
- ▶ Ettekande järgnev osa pakub põgusa ülevaate rahvastikutaaste põhilistest **komponentprotsessidest Euroopas viimase 50 aasta vältel**

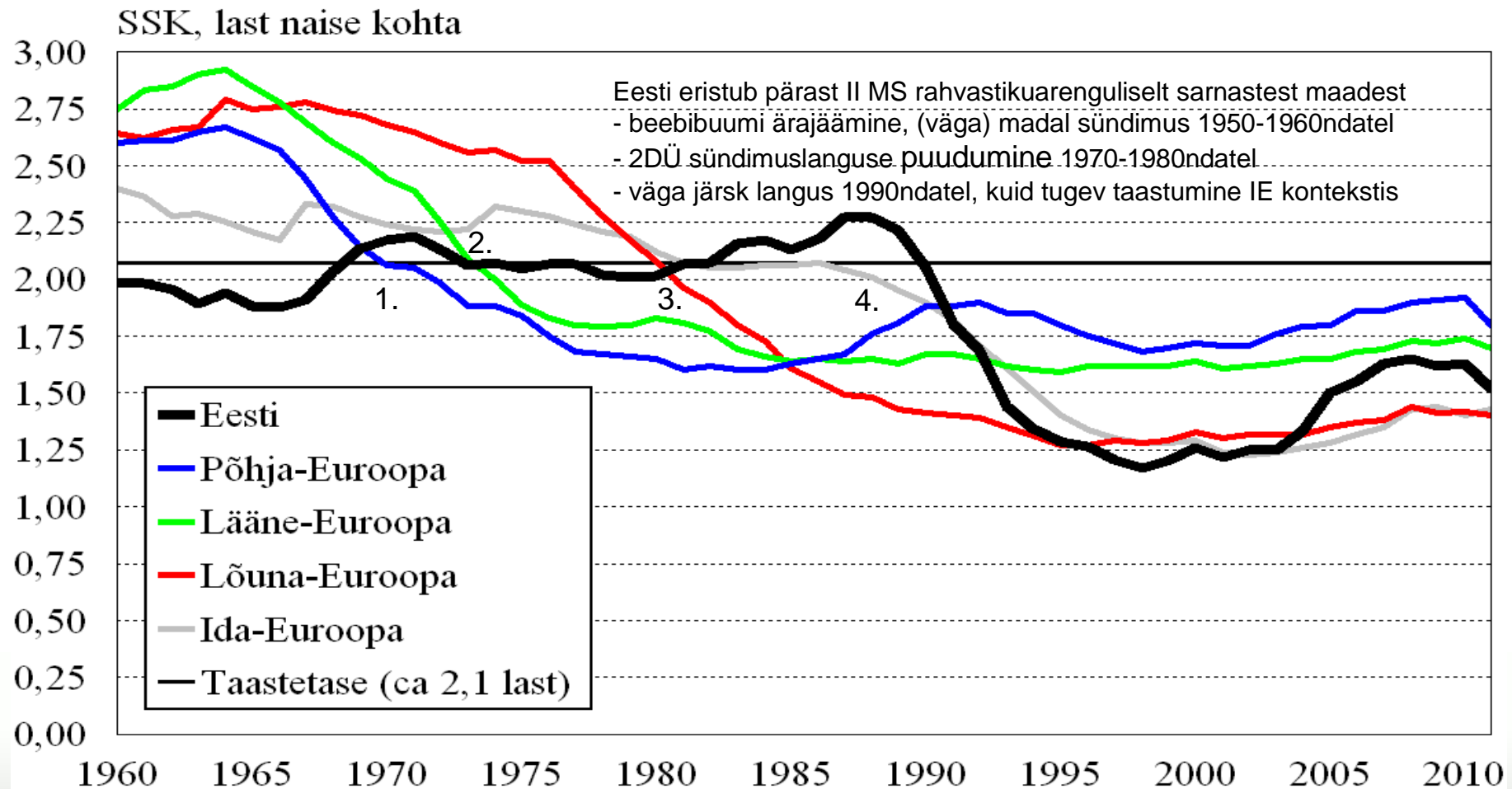

2. Sündimus (ja pereprotsessid)

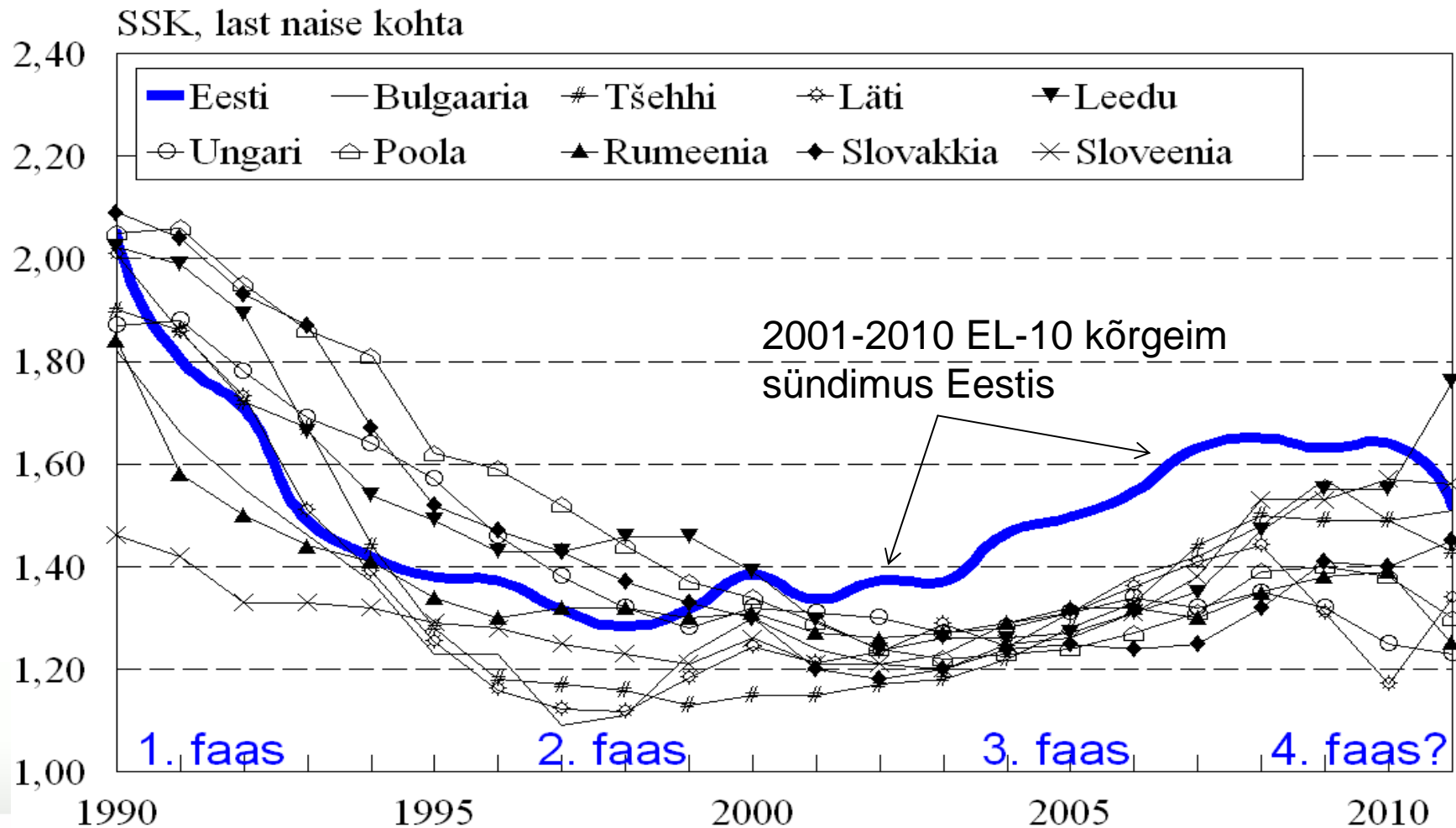

TALLINNA ÜLIKOOL
Eesti Demograafia Instituut

Summaarne sündimuskordaja Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

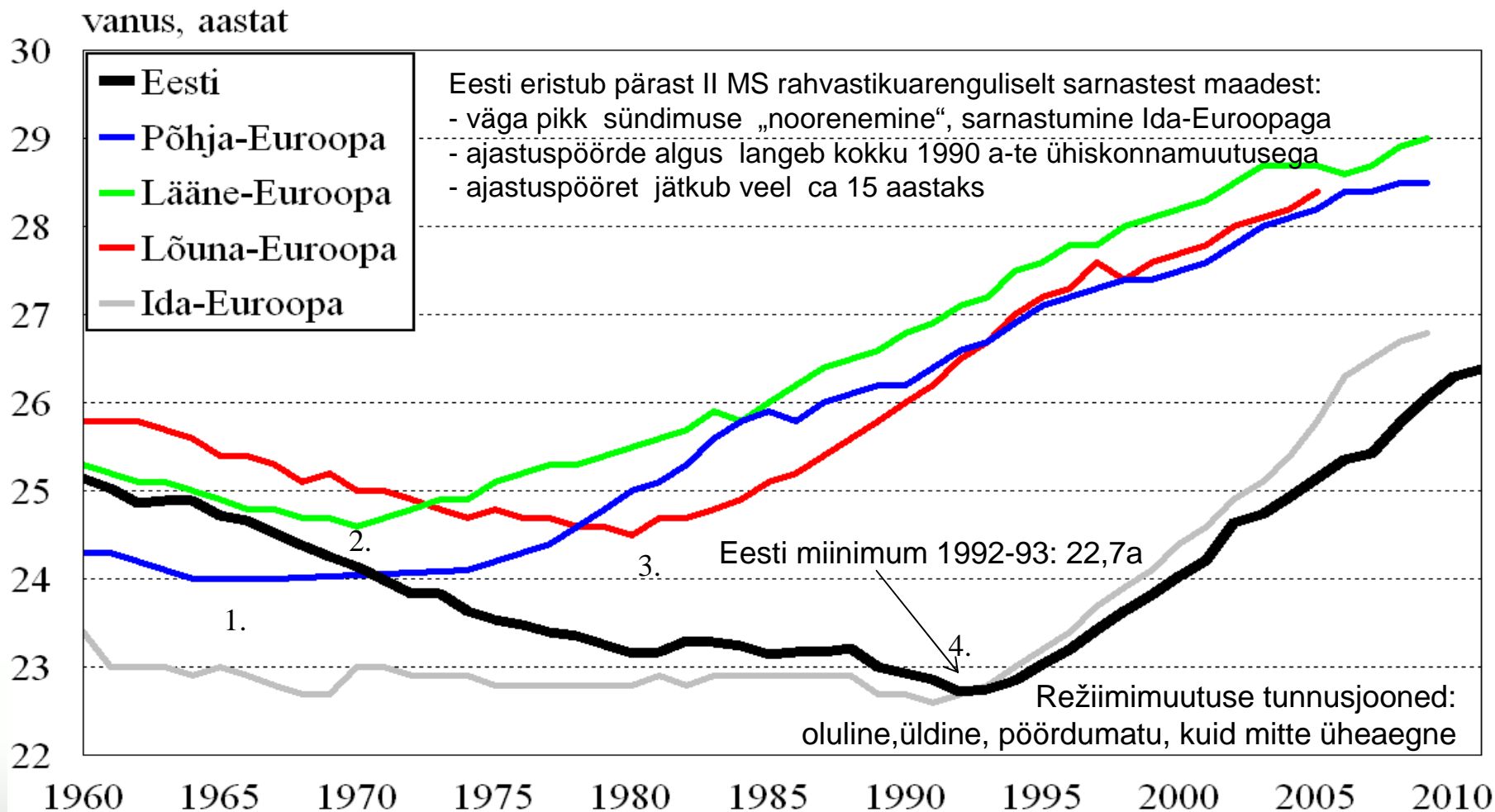

Summaarne sündimuskordaja Eesti ja EL-10 riigid 1990-2011

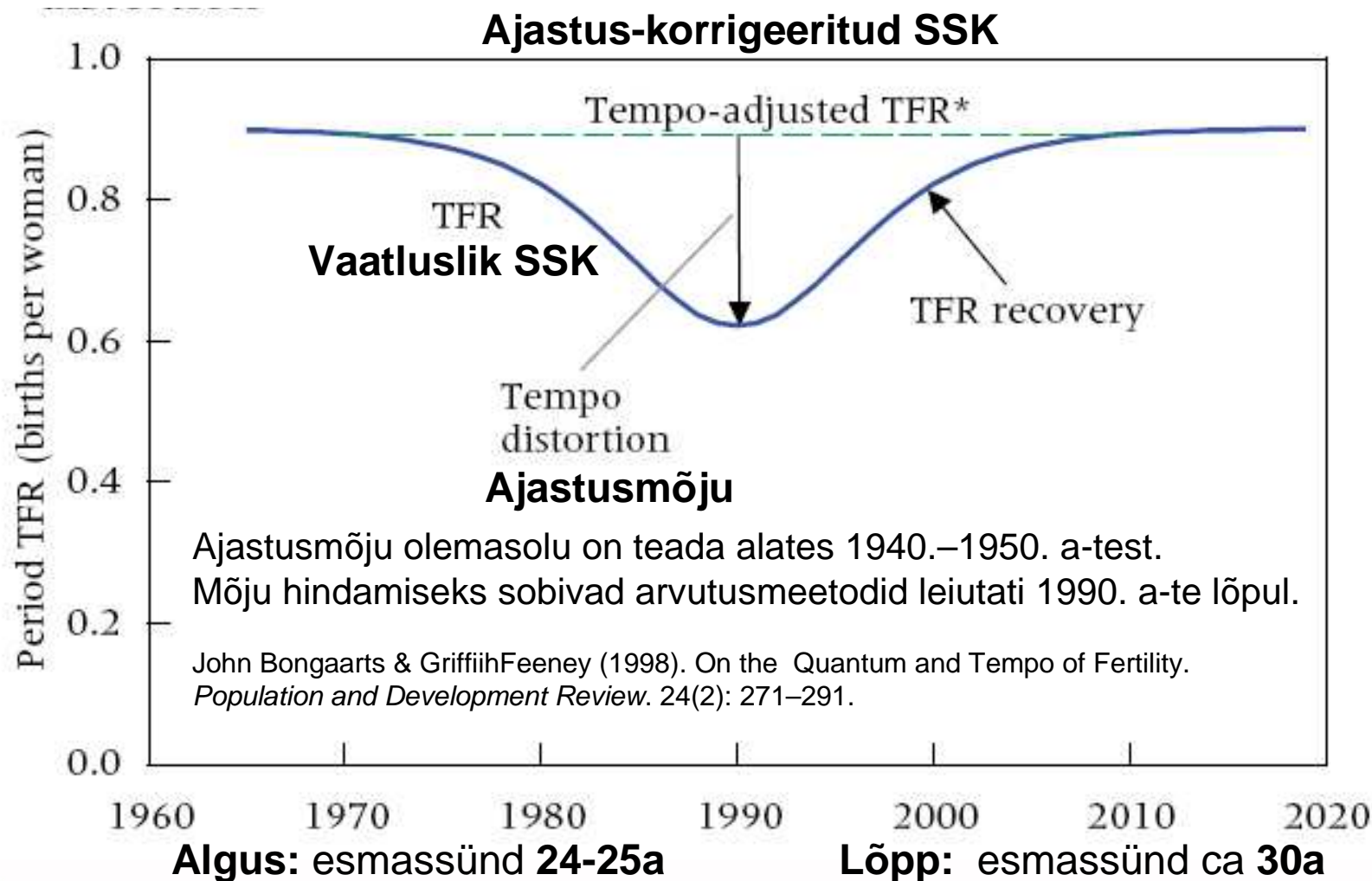

Sünniajastus: ema vanus esmassünnil

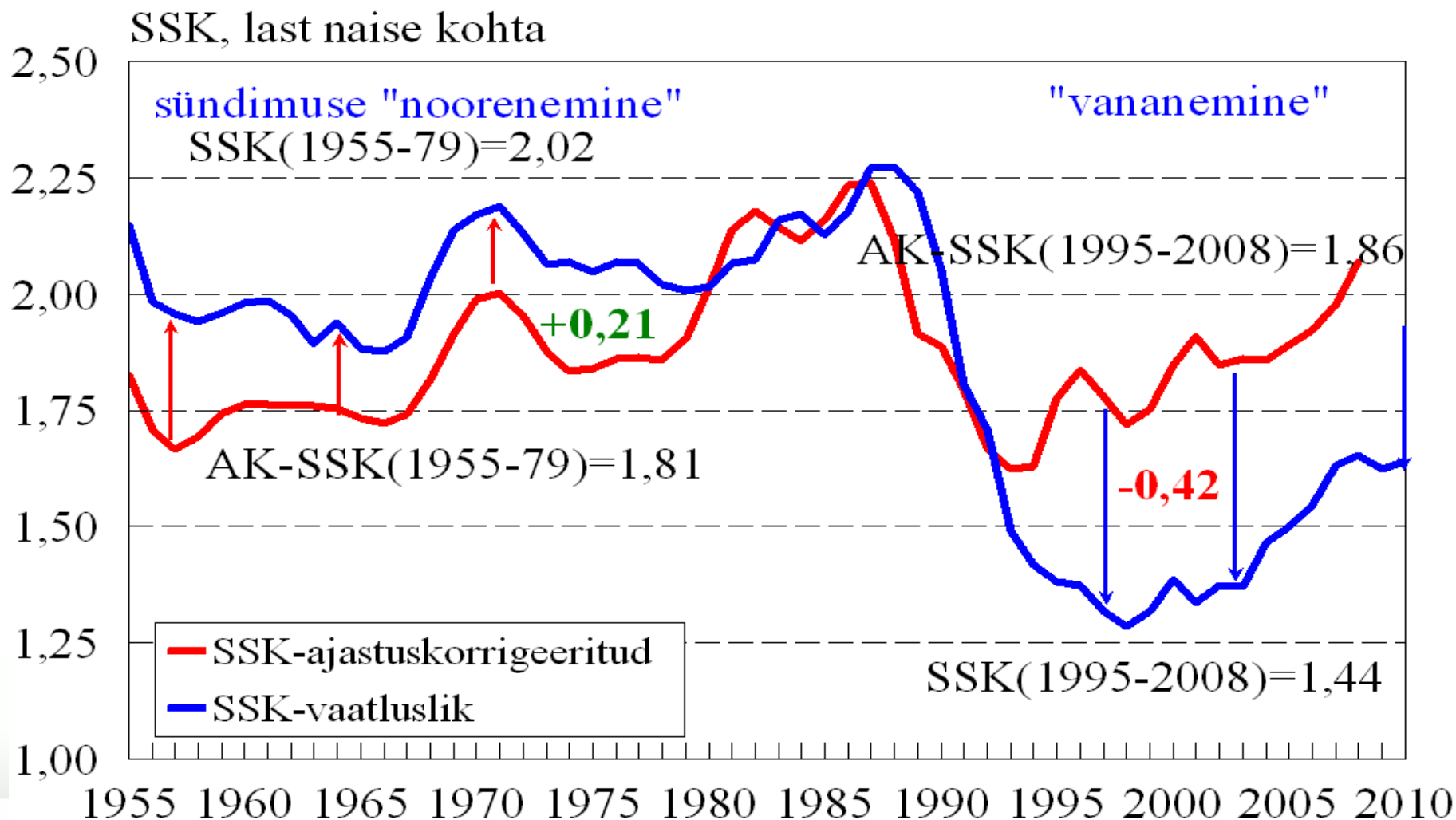
Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

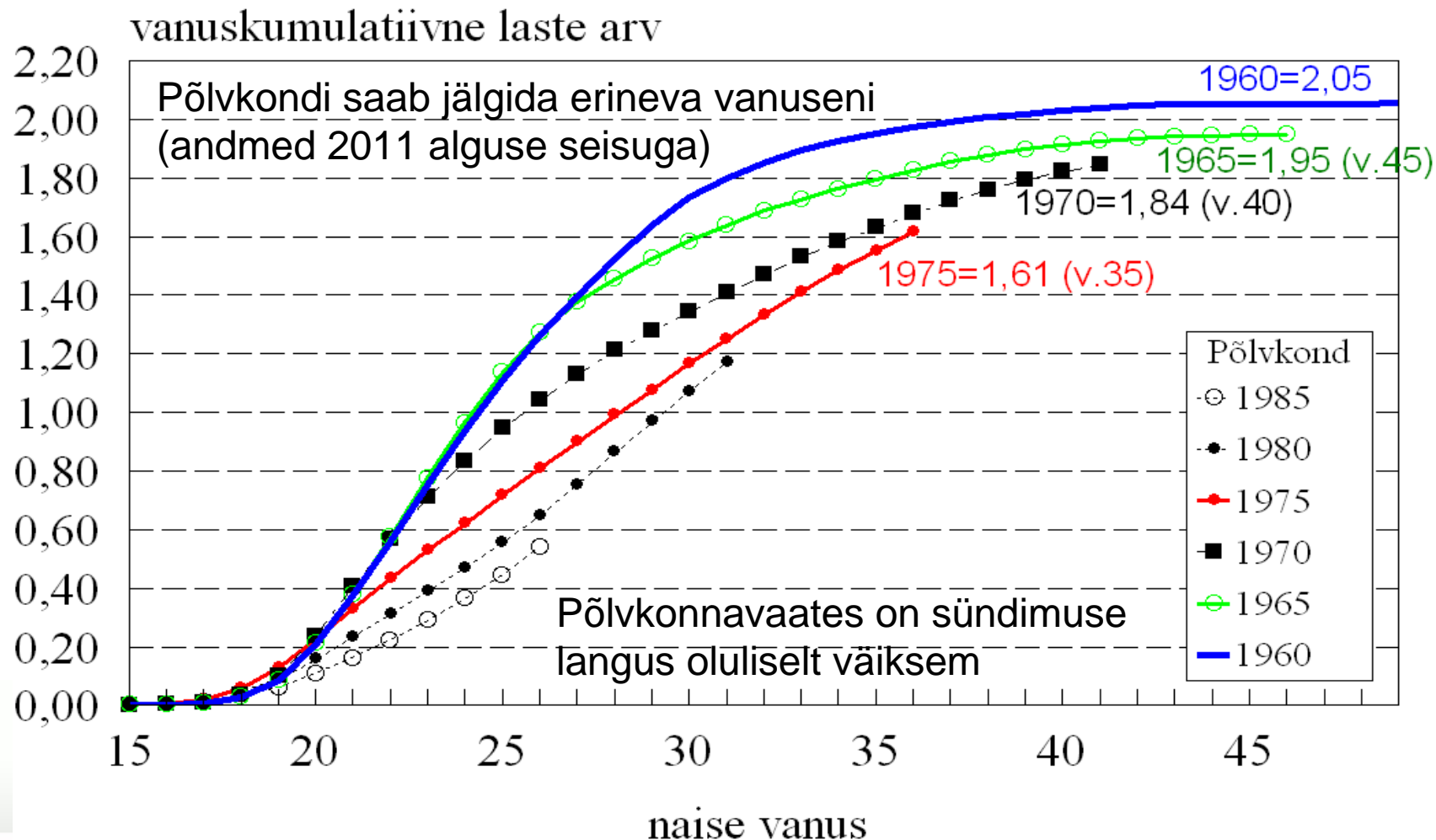
Ajastuspöörde mõju (periood)sündimuse tasemele Vaatluslik ja ajastuskorrigeeritud SSK

Ajastuspöörde mõju (period)sündimuse tasemele Eesti 1955-2010

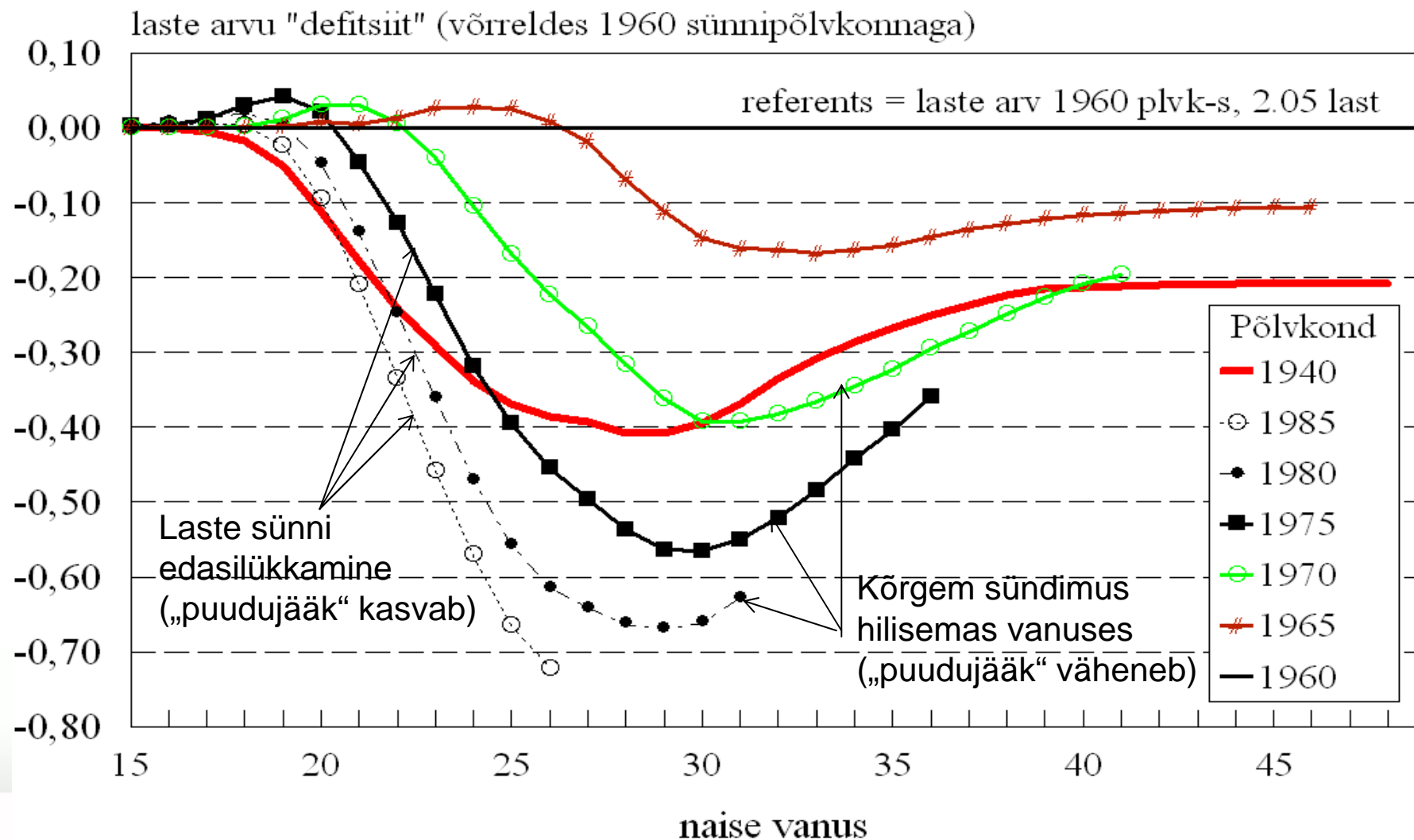

Põlvkonnavaade sündimusele: laste arv Eesti sünnipõlvkonnad 1960-1985

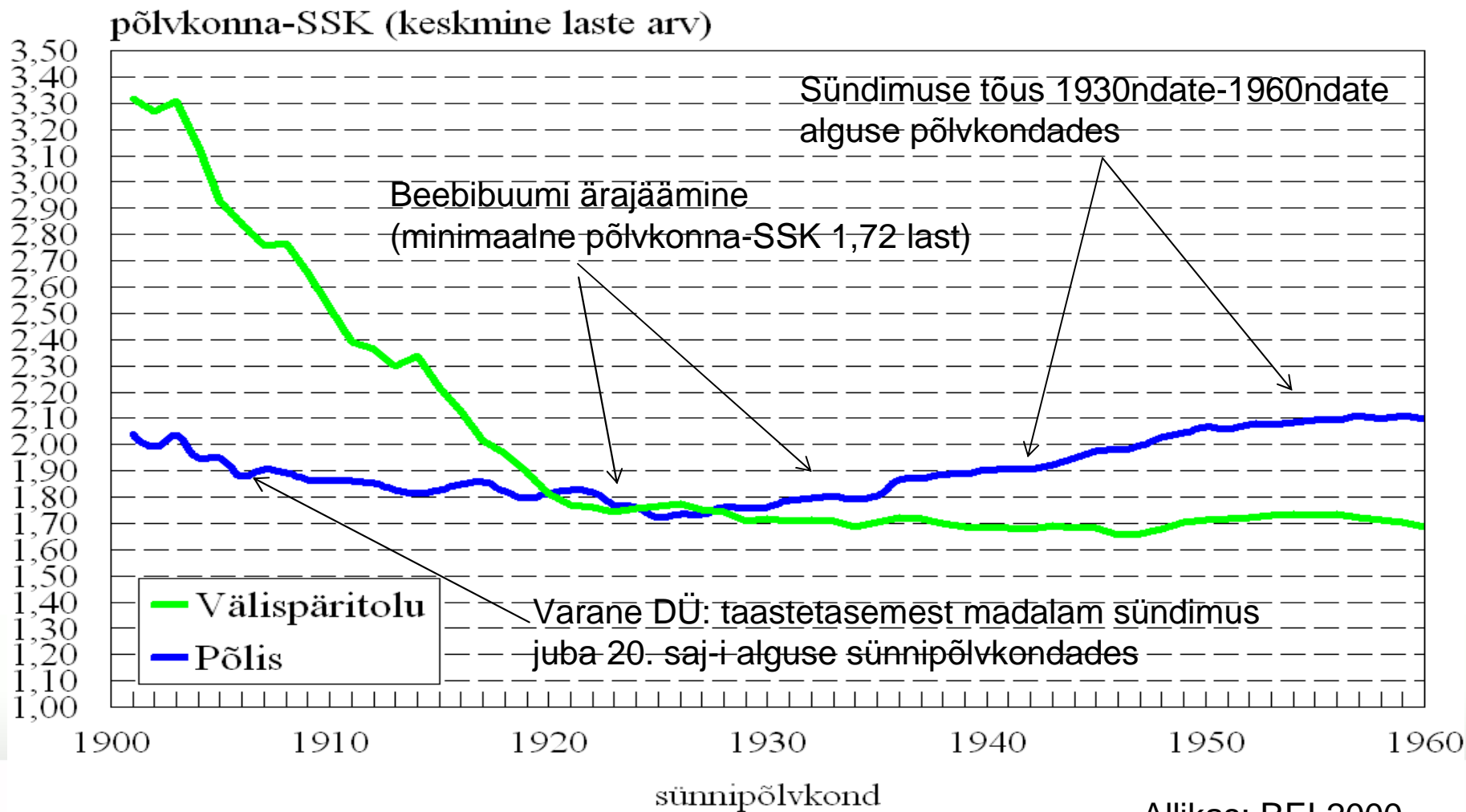
Põlvkonnavaade: edasilükkamine ja „järelvõtmine“

Eesti sünnipõlvkonnad 1960-1985 ja võrdluseks ka 1940

Põlvkonnaaade: põlis- ja välispäritolu rahvastik Eesti sünnipõlvkonnad 1900-1960

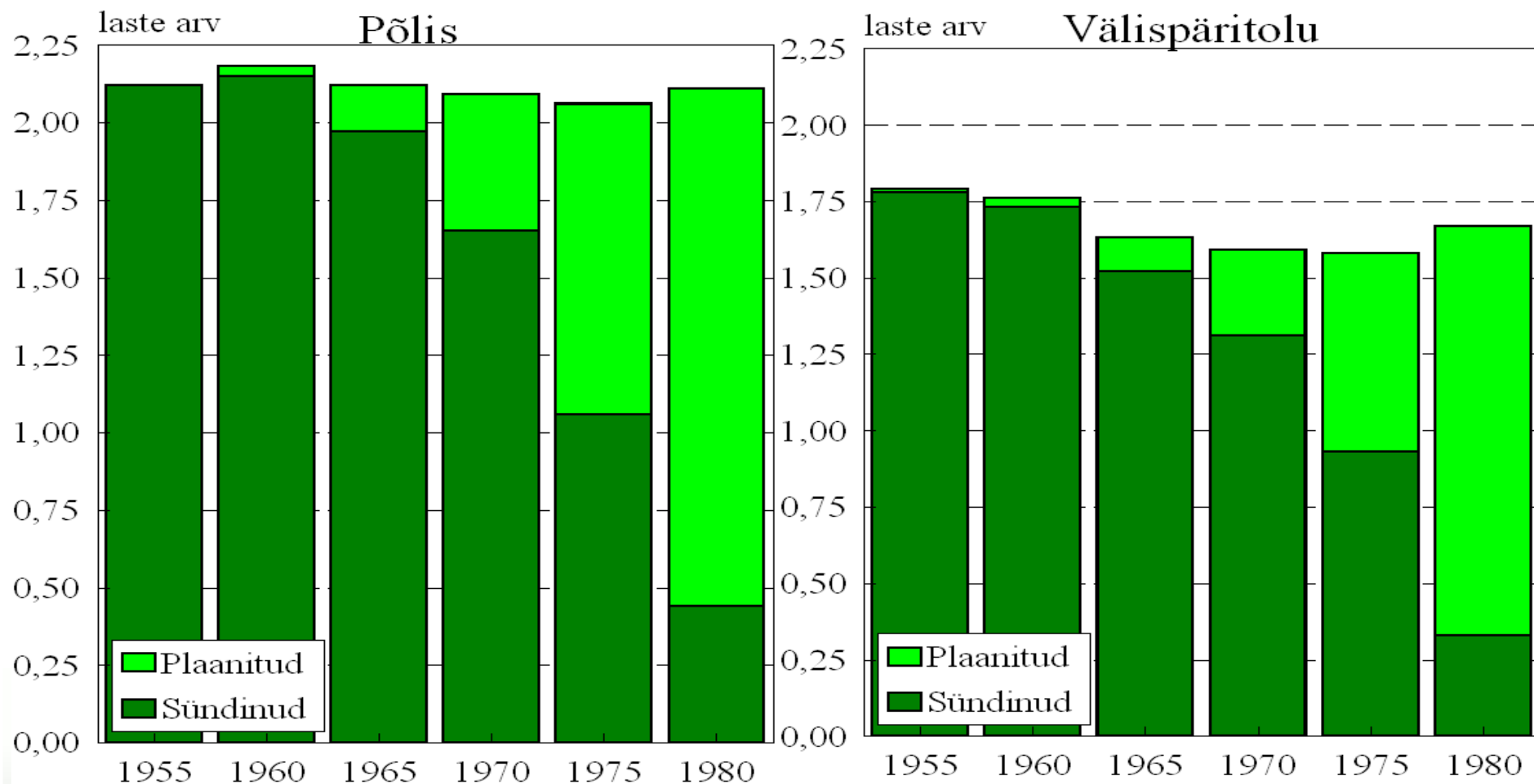

Allikas: REL2000

Sündimushoiakud

Eesti sünnipõlvkonnad 1955-1980

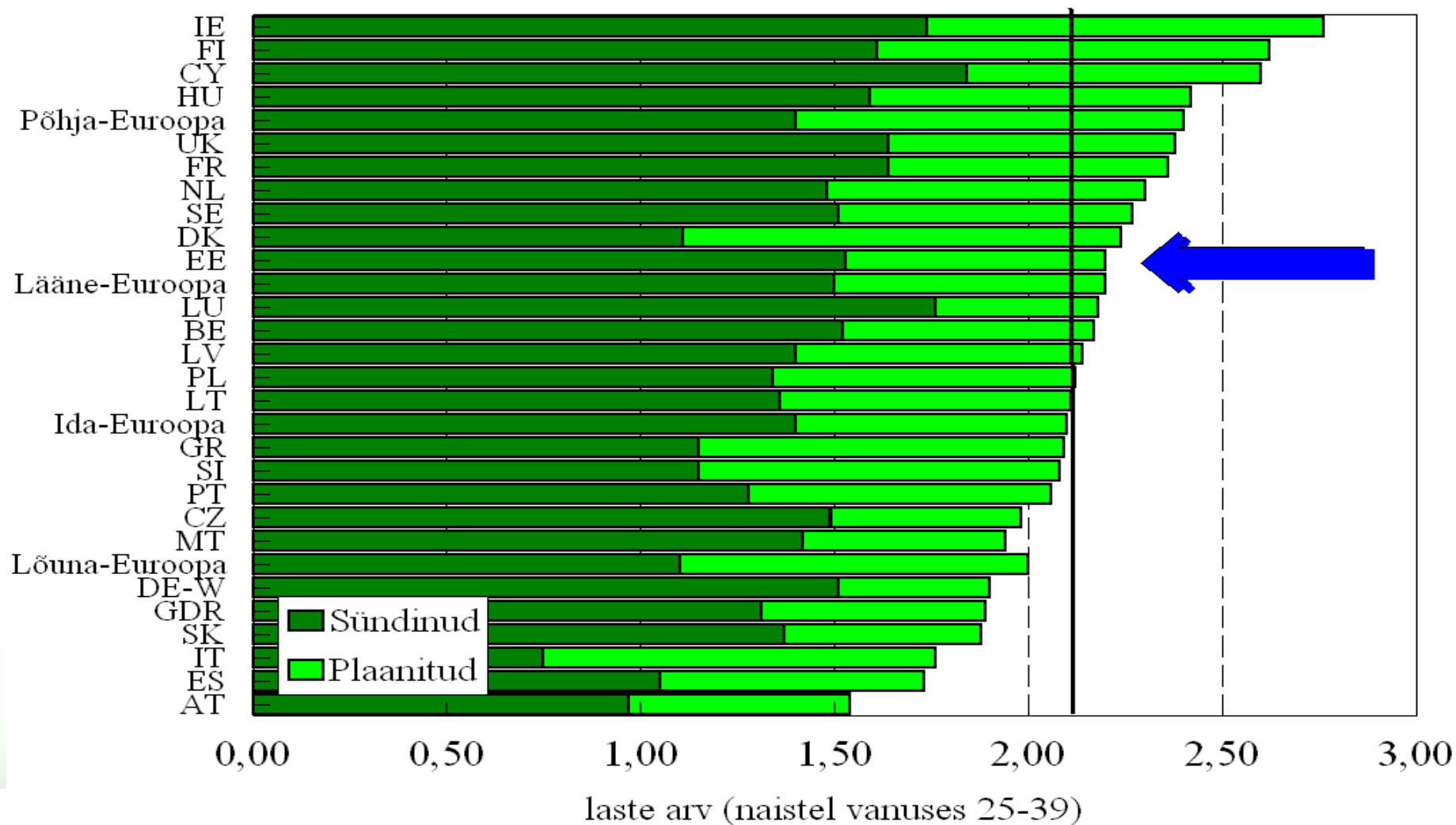
Allikas: Pere- ja Sündimusuuring II, 2004-2005

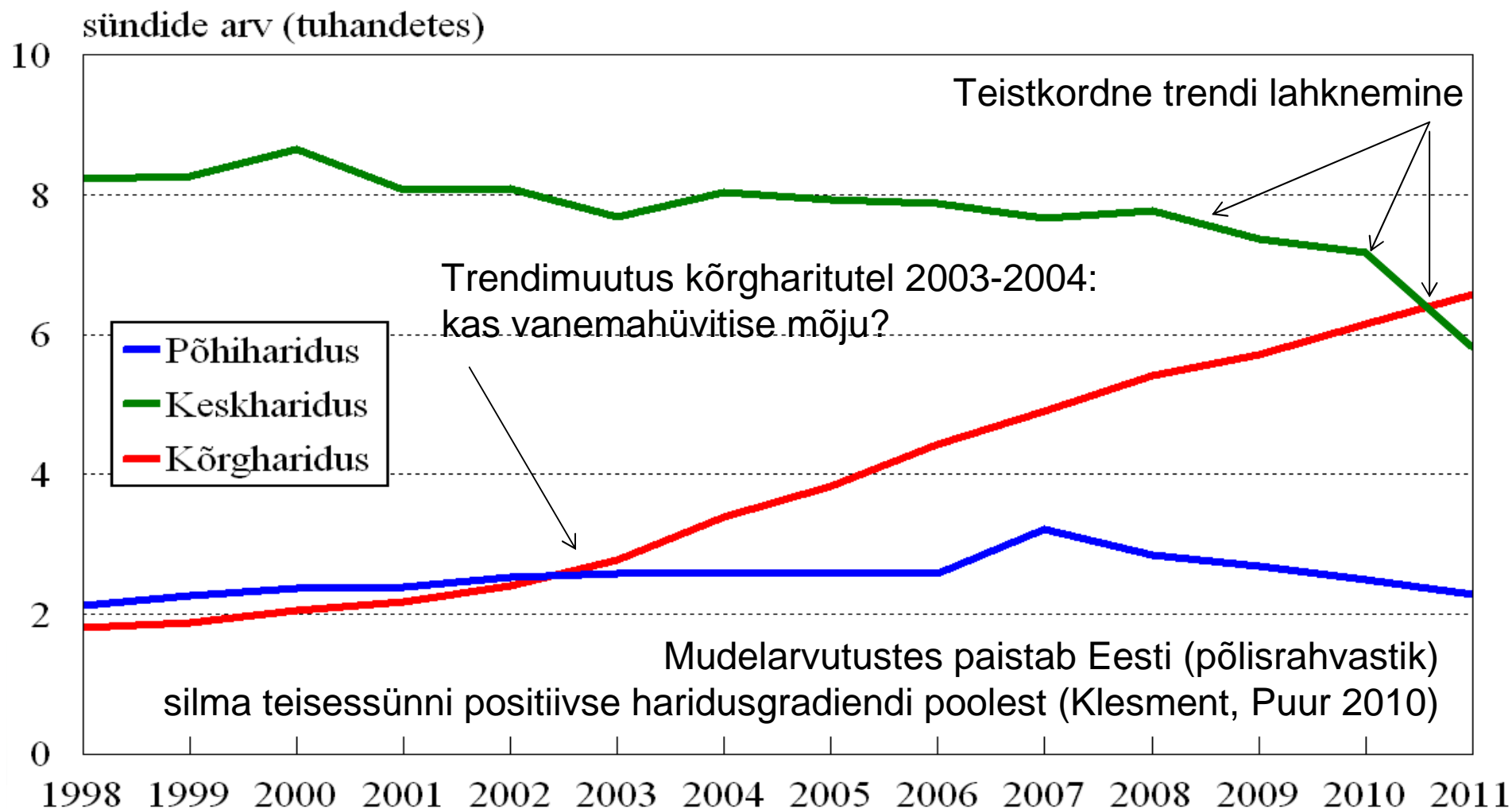
TALLINNA ÜLIKOOL
Eesti Demograafia Instituut

Sündimushoiakud

Eesti ja EL-25 riigid, Eurobaromeeter 2006

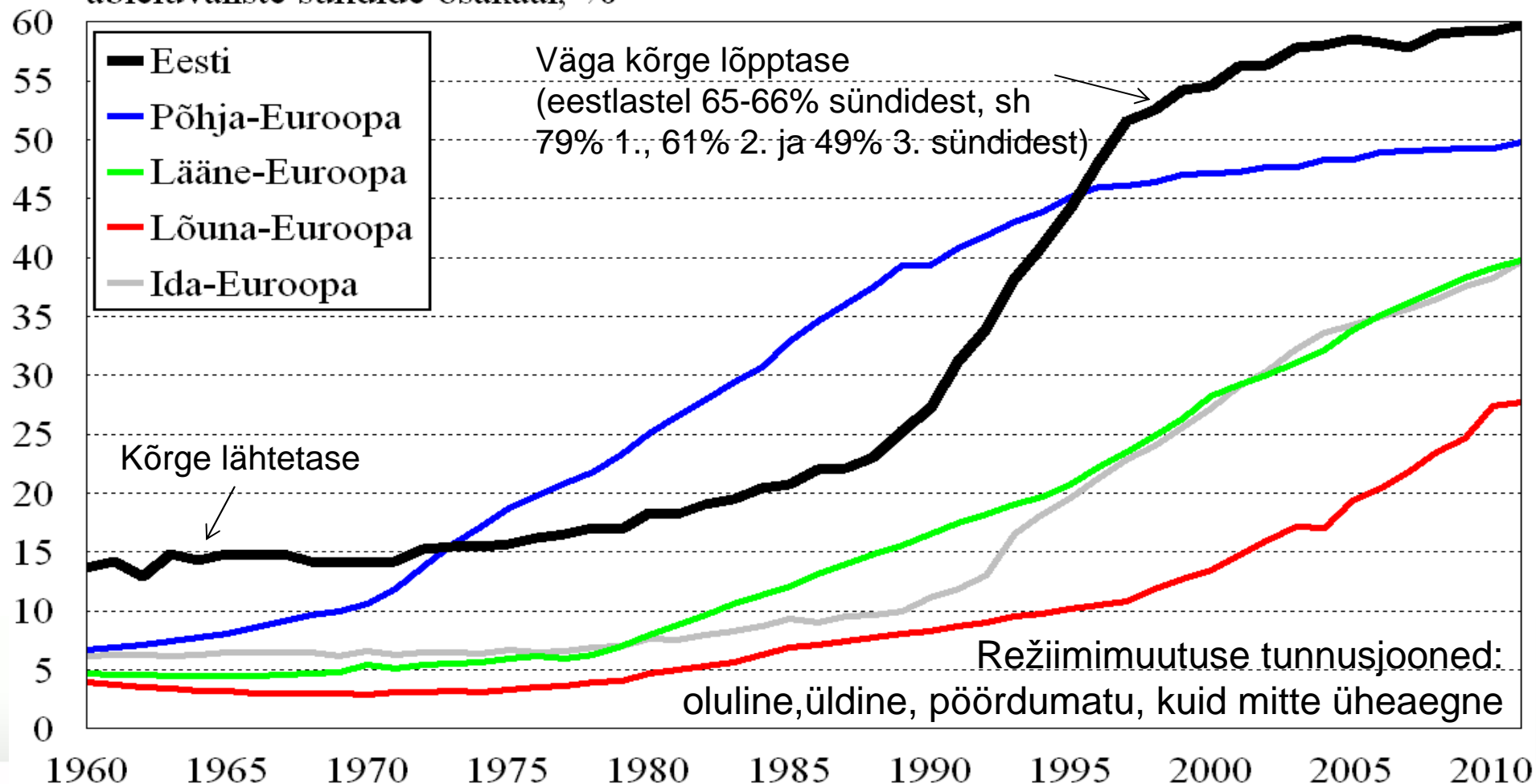

Sündimuse seos (ema) haridusega 1998-2011

Perevormide mitmekesisistumine: sündimuse „lahtisidumine“ registreeritud abielust

abieluväliste sündide osakaal, %

Mõned järeldused: sündimus

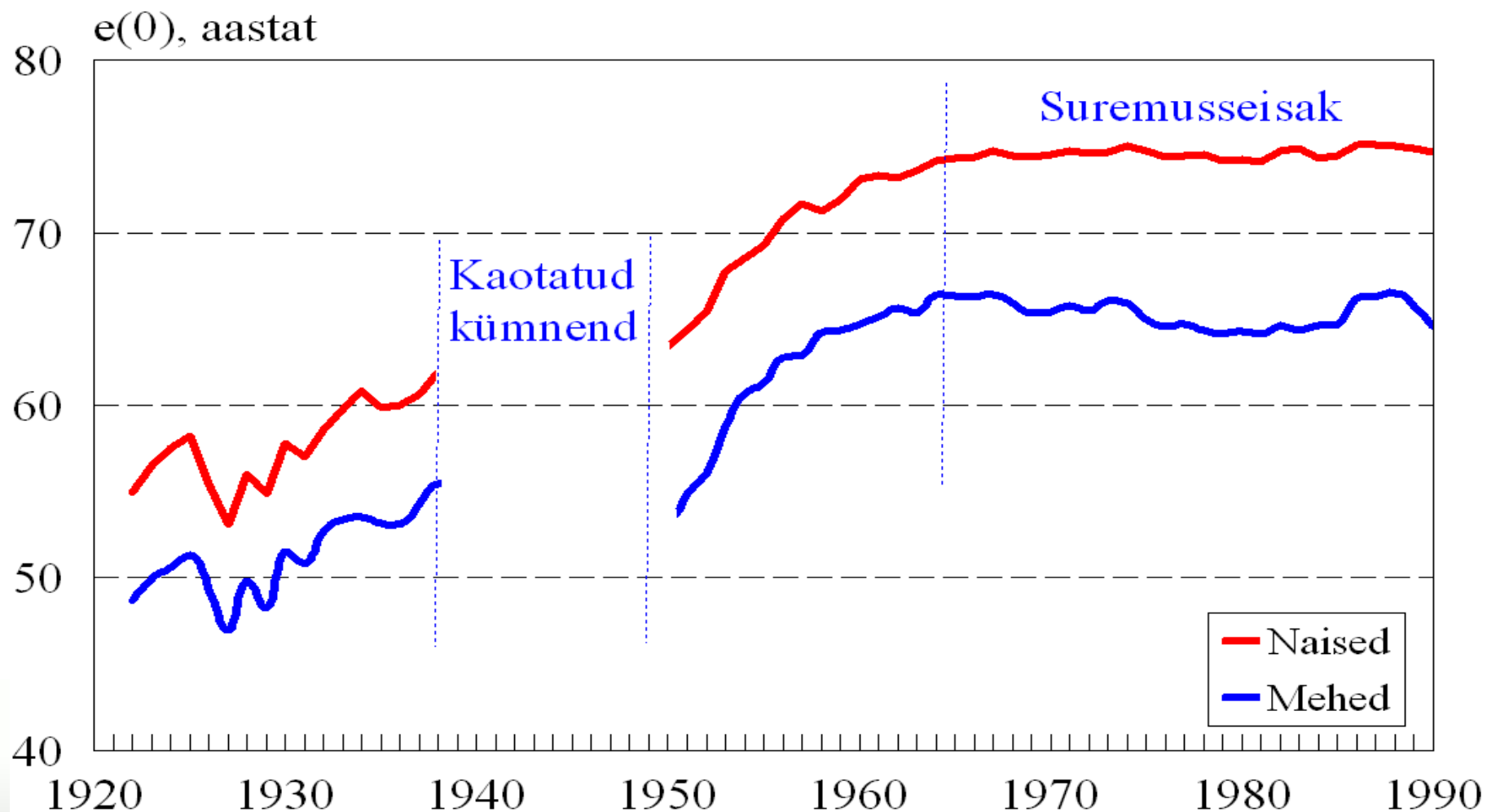
- ▶ Varase nüüdisajastumise tõttu on sündimus olnud Eestis **taastetasemest madalam juba 20. sajandi alguse sünnipõlvkondades**
- ▶ **Põlisrahvastikus on taastetasemeni** on küündinud vaid 1950. a-te lõpul ja 1960. a-tel sündinud põlvkonnad, samas samas jääb keskmine vajak praeguseks reproduktiiveast väljunud põlisrahvastiku põlvkondades **5-6%** piiresse
- ▶ **Välispäritolu rahvastiku** sündimus on alates 1930. a-te põlvkondadest ca **15% võrra madalam kui põlisrahvastikus**
- ▶ Sündimus on võrreldes 1980. a-tega vähenenud, kuid see muutus on periood- ja põlvkonnavaates erineva ilmega. Perioodvaates on sündimus ajastusmuutuse tõttu süstemaatiliselt madalam kui põlvkonnavaates
- ▶ 1970. a-te keskpaiga põlvkondade lapsesuseks paistab kujunevat **1,80-1,85** last (**87-89%** taastetasemest)
- ▶ Soovitud laste arv pole seni langenud taastetasemest allapoole (andmed tõsi küll vanavõitu, 2004-2005)
- ▶ Hariduse ja teissündimuse vahel tundub olevat **mitte-negatiivne või positiivne seos**, mis on riikidevahelistes võrdlustes omane Põhja- ja Lääne-Euroopa maadele.

3. Suremus

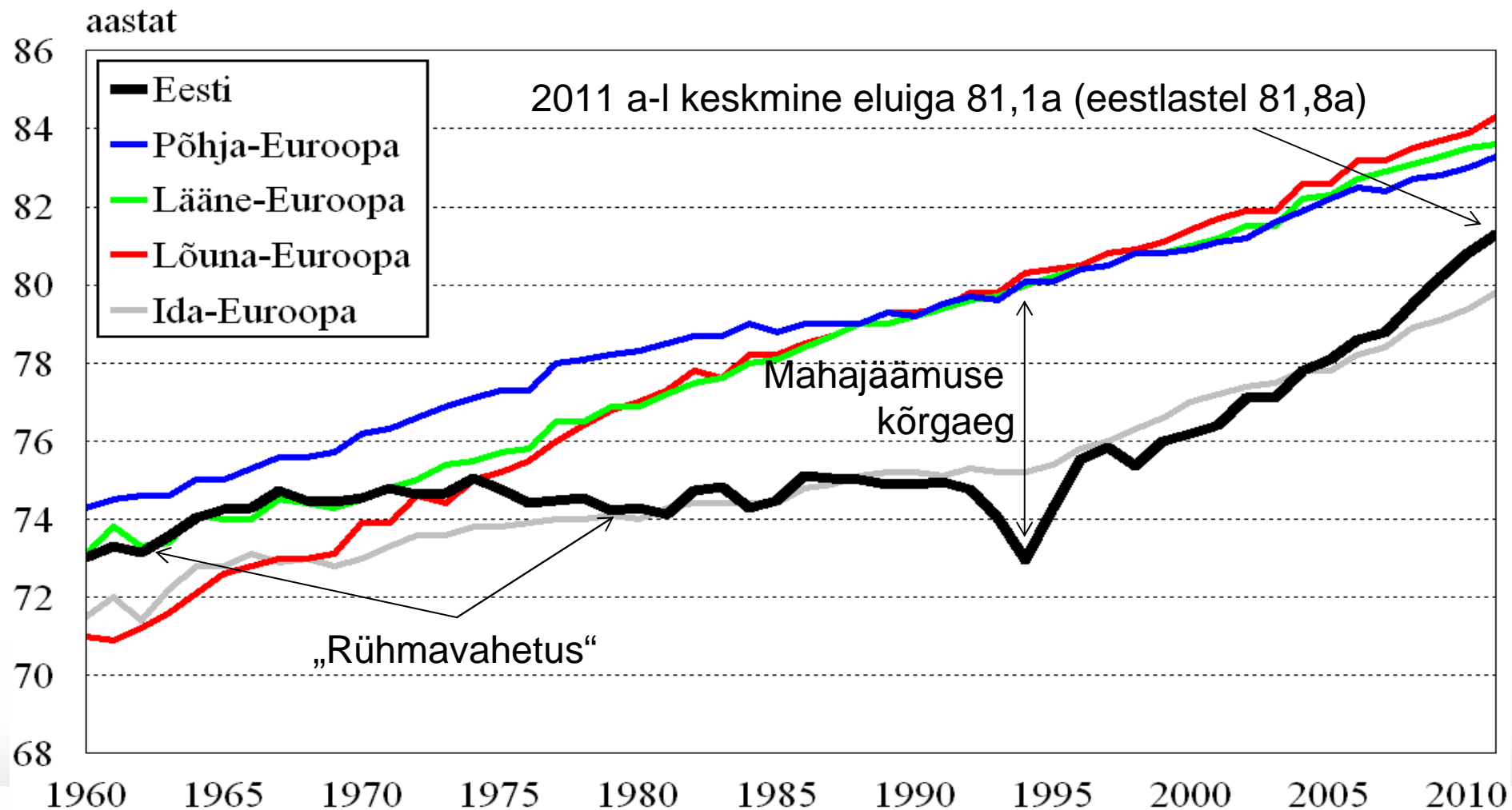
Keskmine sünnieluiga, Eesti 1922-1990

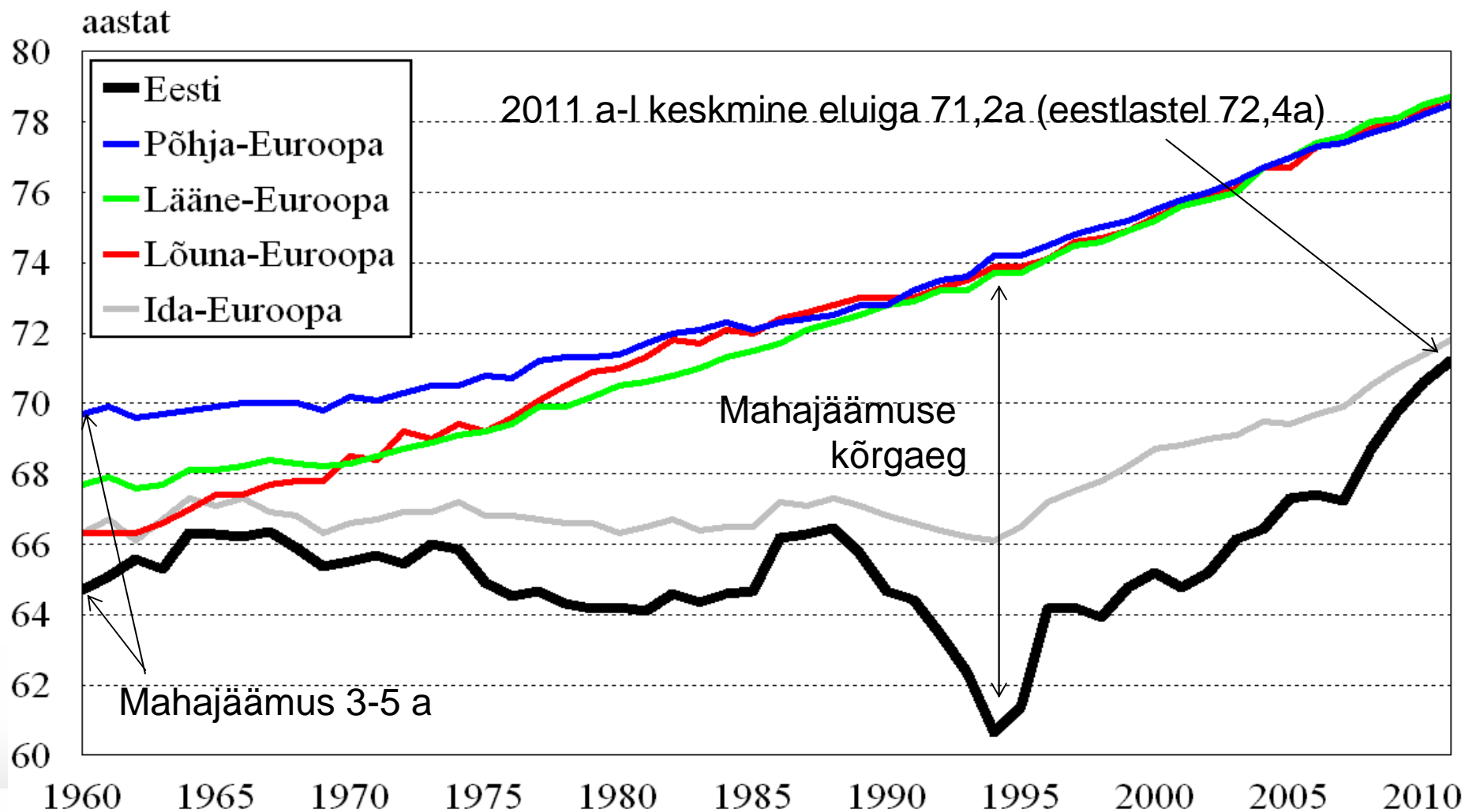

Keskmine sünnieluiga, naised

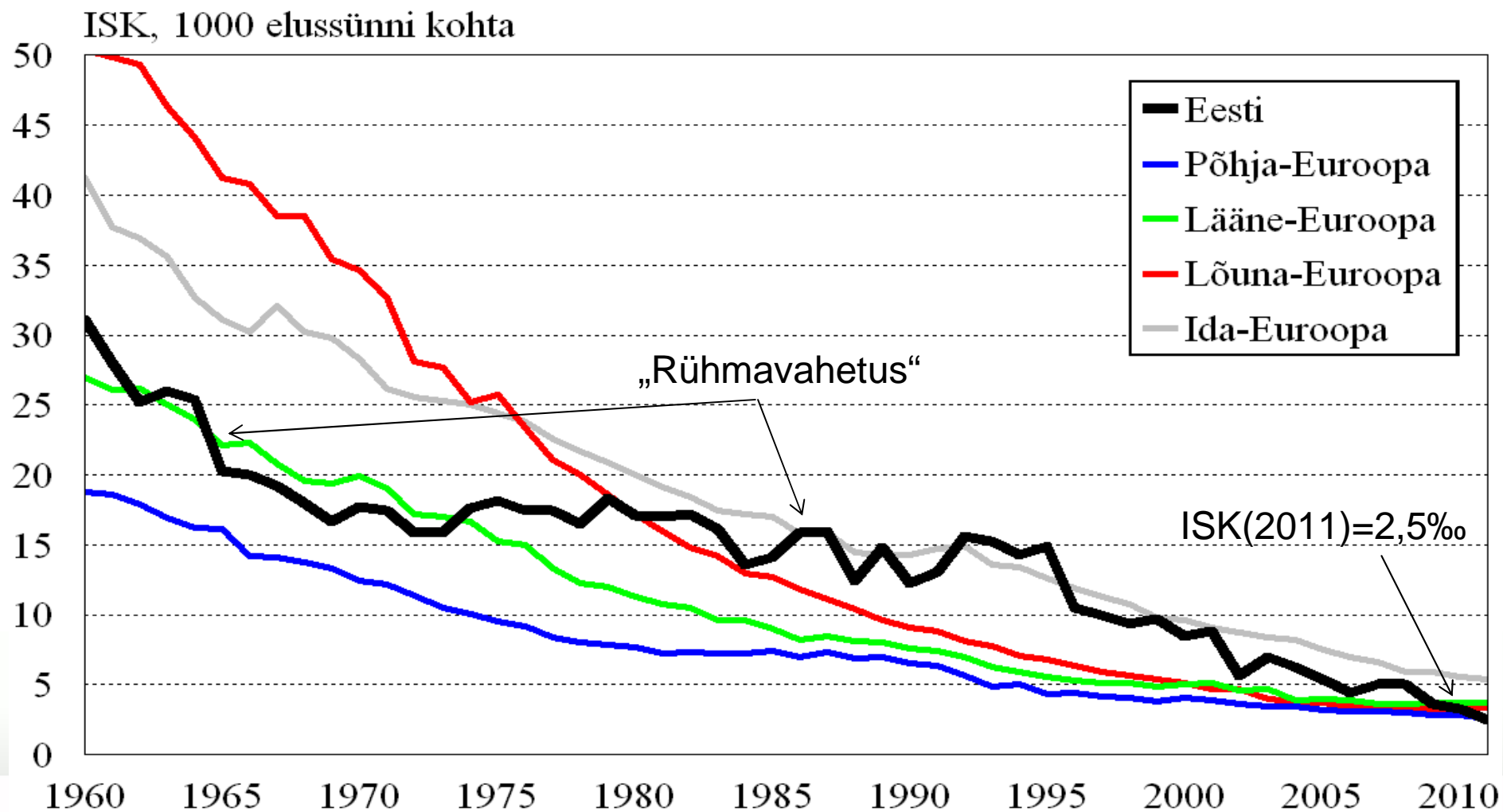
Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

Keskmine sünnieluiga, mehed Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

Imikusuremuskordaja Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

Mõned järeldused: suremus

- ▶ Euroopa kontekstis iseloomustas Eestit pärast II maailmasõda **üks kõige pikemaid seisakuid** keskmise elueas (30-35 aastat, 1960. a-te algupoolest 1990. a-te keskpaigani)
- ▶ Ühiskonnamuutusega **1990. a-tel kaasnes** Eestis suremuse **järsk tõus** ja **keskmise eluea langus**, mis oli omane enamikule NLiitu kuulunud riikidele
- ▶ Alates 1990. a-te teisest poolest on keskmise eluiga pikenemine olnud väga kiire. Surmapõhjuslik analüüs näitab, et Eesti on edenenud rahvastiku **epidemioloogilise arengu uude etappi**, mille tunnusjoonteks on kardiovaskulaarse ja inimtekkelise suremuse vähenemine ning surmade nihkumine hilisemasse vanusesse
- ▶ Eesti **naiste keskmine eluiga** jääb Põhja- ja Lääne-Euroopa maadest maha **ca 2 aastat**, Lõuna-Euroopast **ca 3 aastat**. Kuigi meeste puhul on keskmine elua tõus olnud isegi kiirem, ulatub mahajäämus ca 7 aastani.
- ▶ Imikusuremuse näitajate poolest on Eesti võrreldav Euroopa parimate riikidega (ISK 2,5‰, 2011)

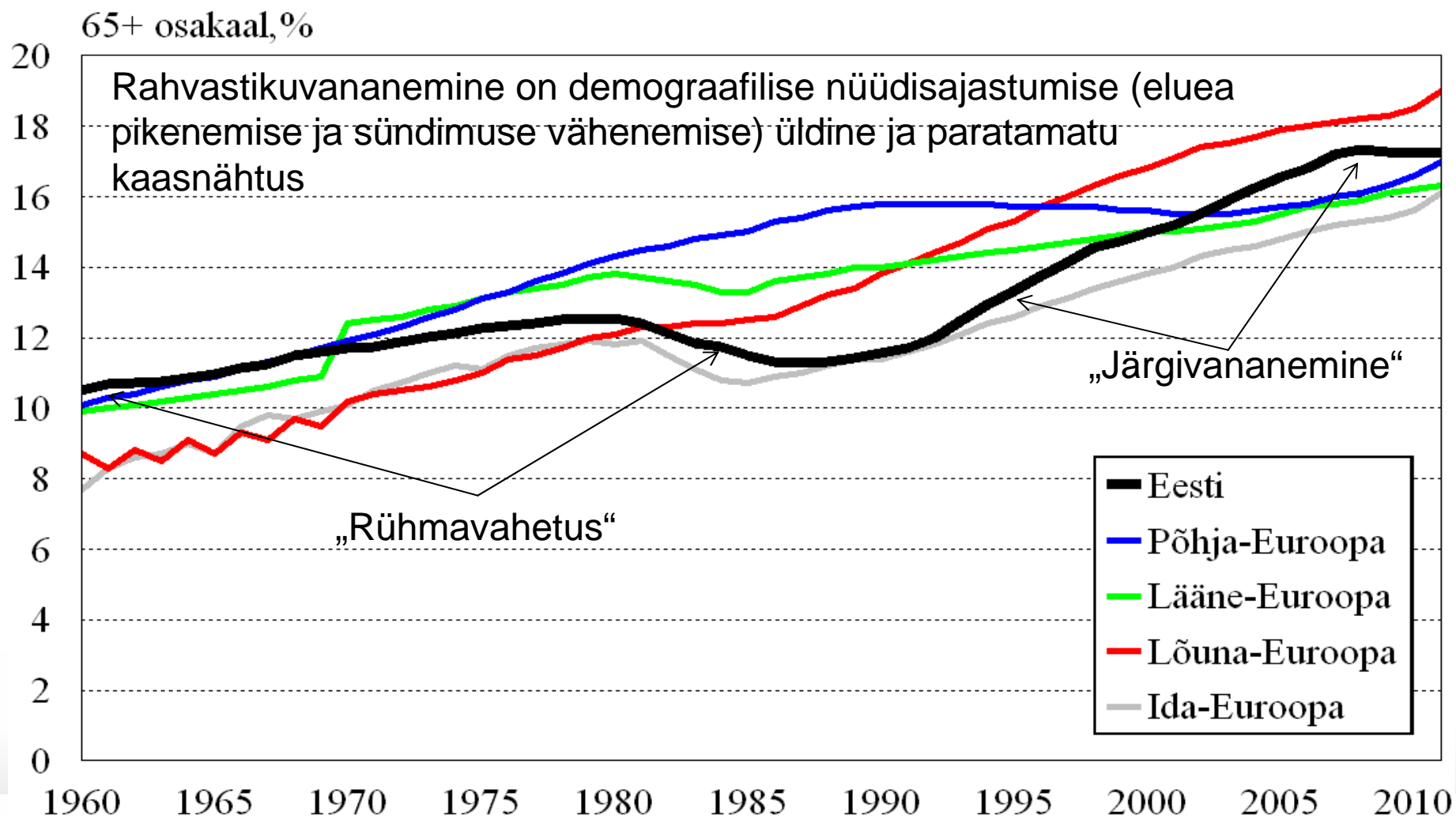

4. Rahvastikuvananemine ja rahvastikutaaste

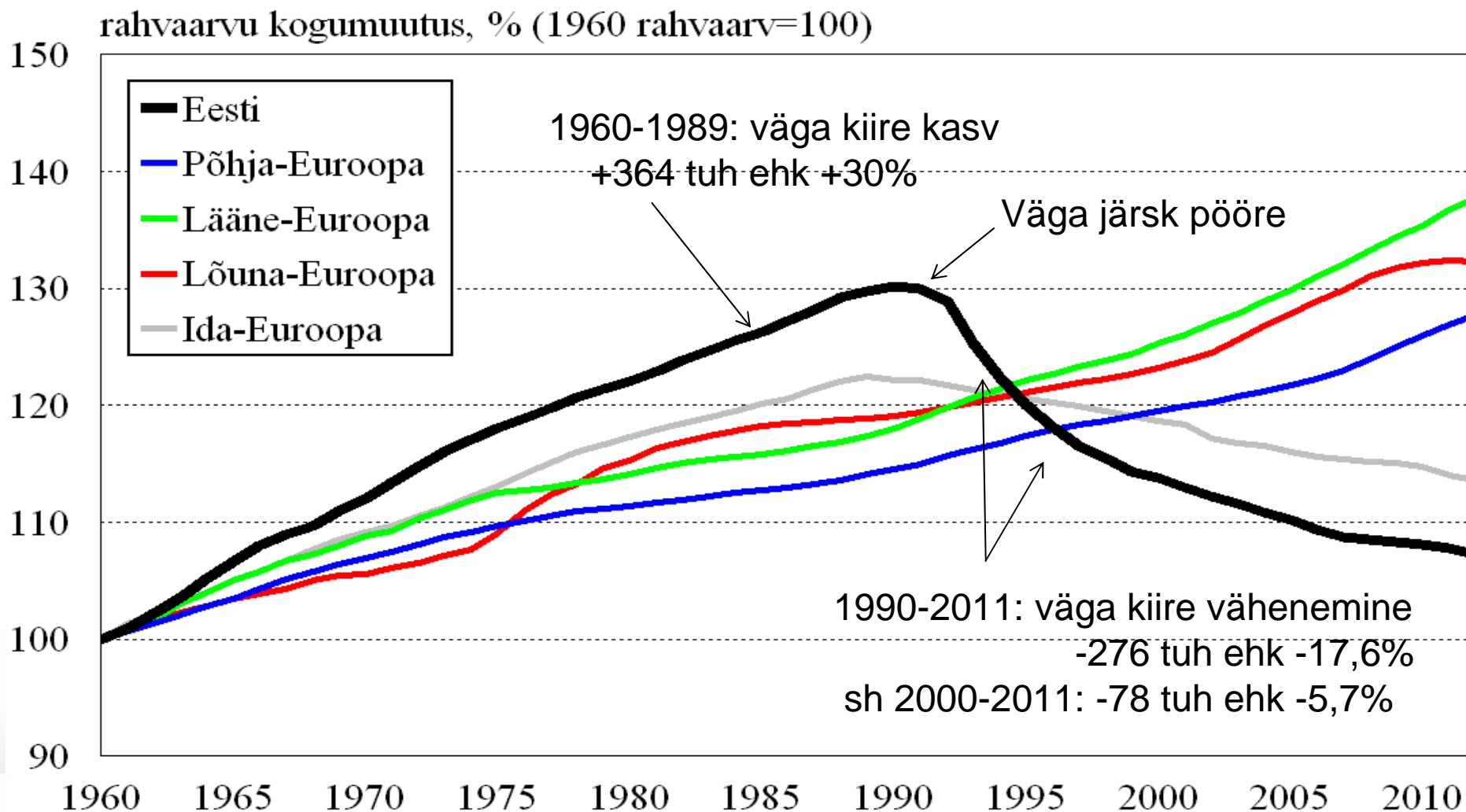

Eakate (65+) osakaal

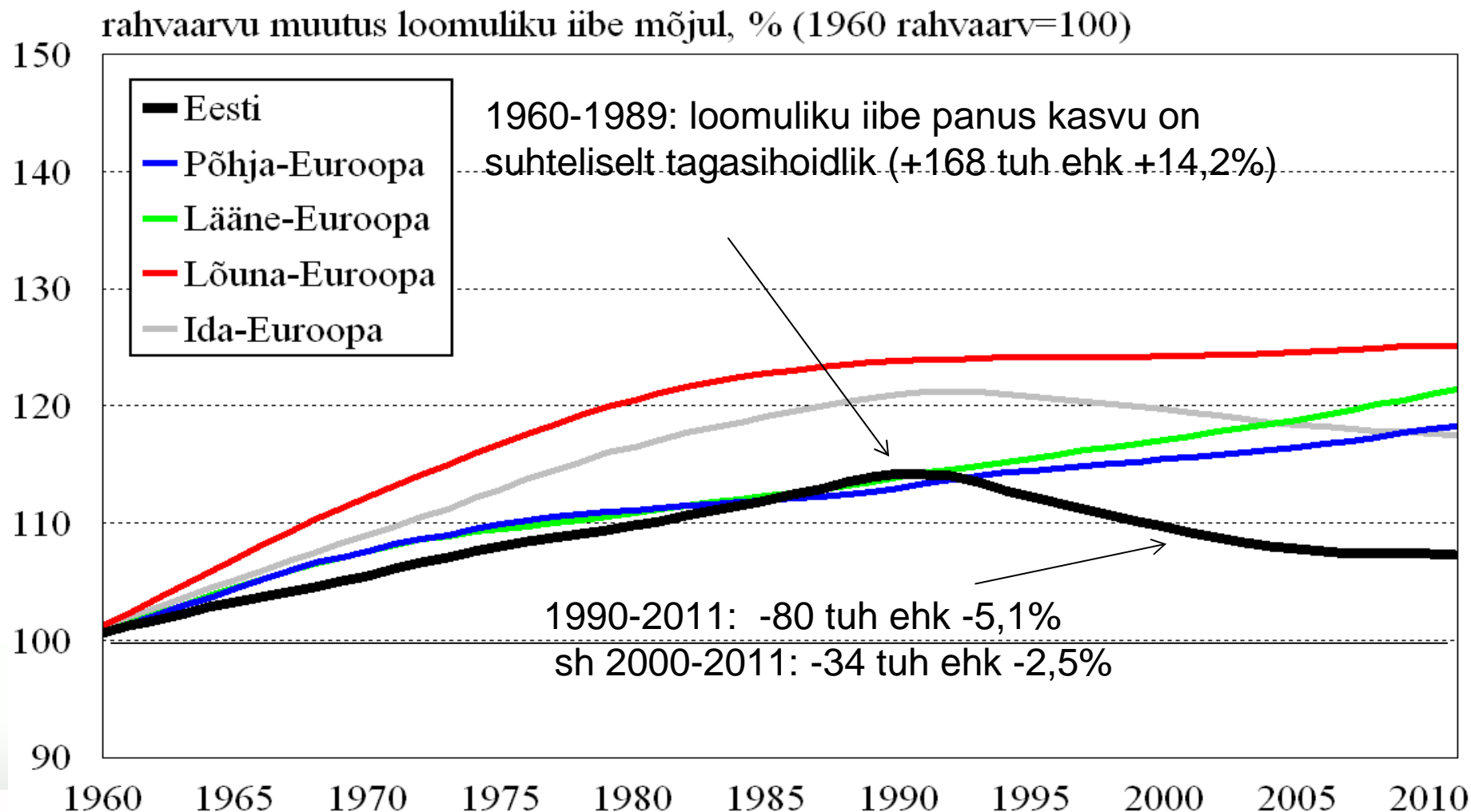
Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

Rahvaarvu muutus: koguiive Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

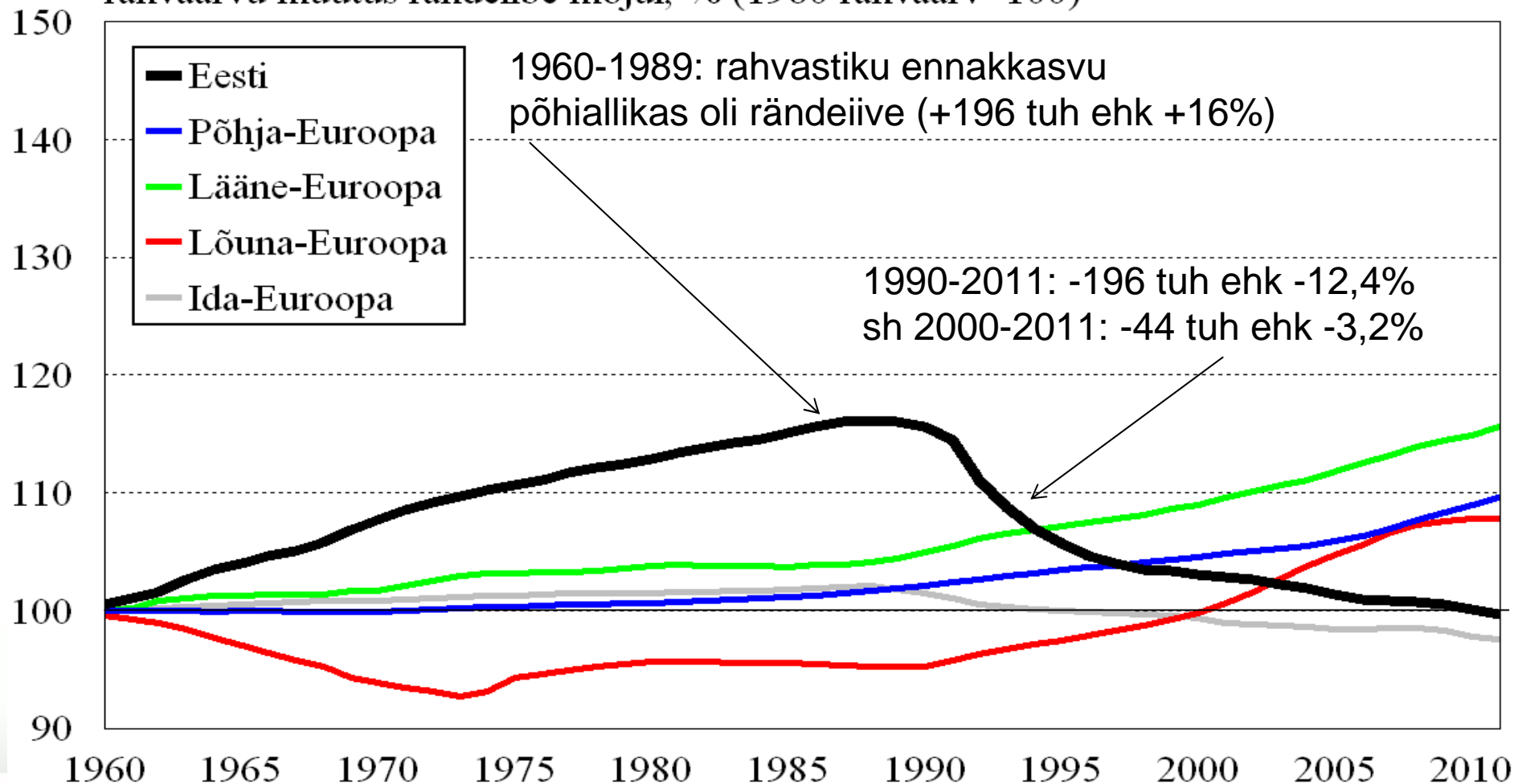
Rahvaarvu muutuskomponendid: loomulik iive Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

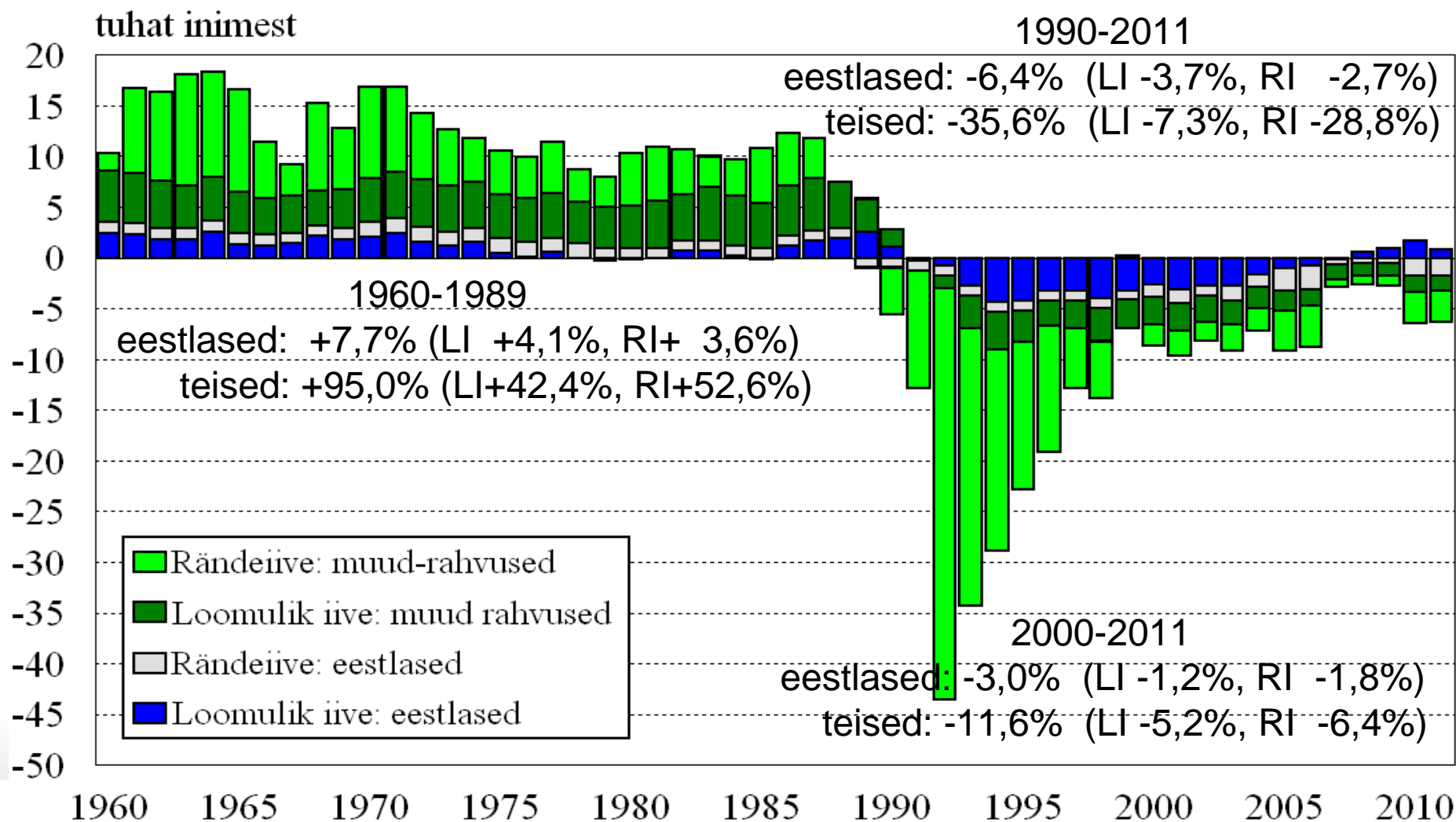

Rahvaarvu muutuskomponendid: rändeiive Eesti ja Euroopa piirkonnad 1960-2011

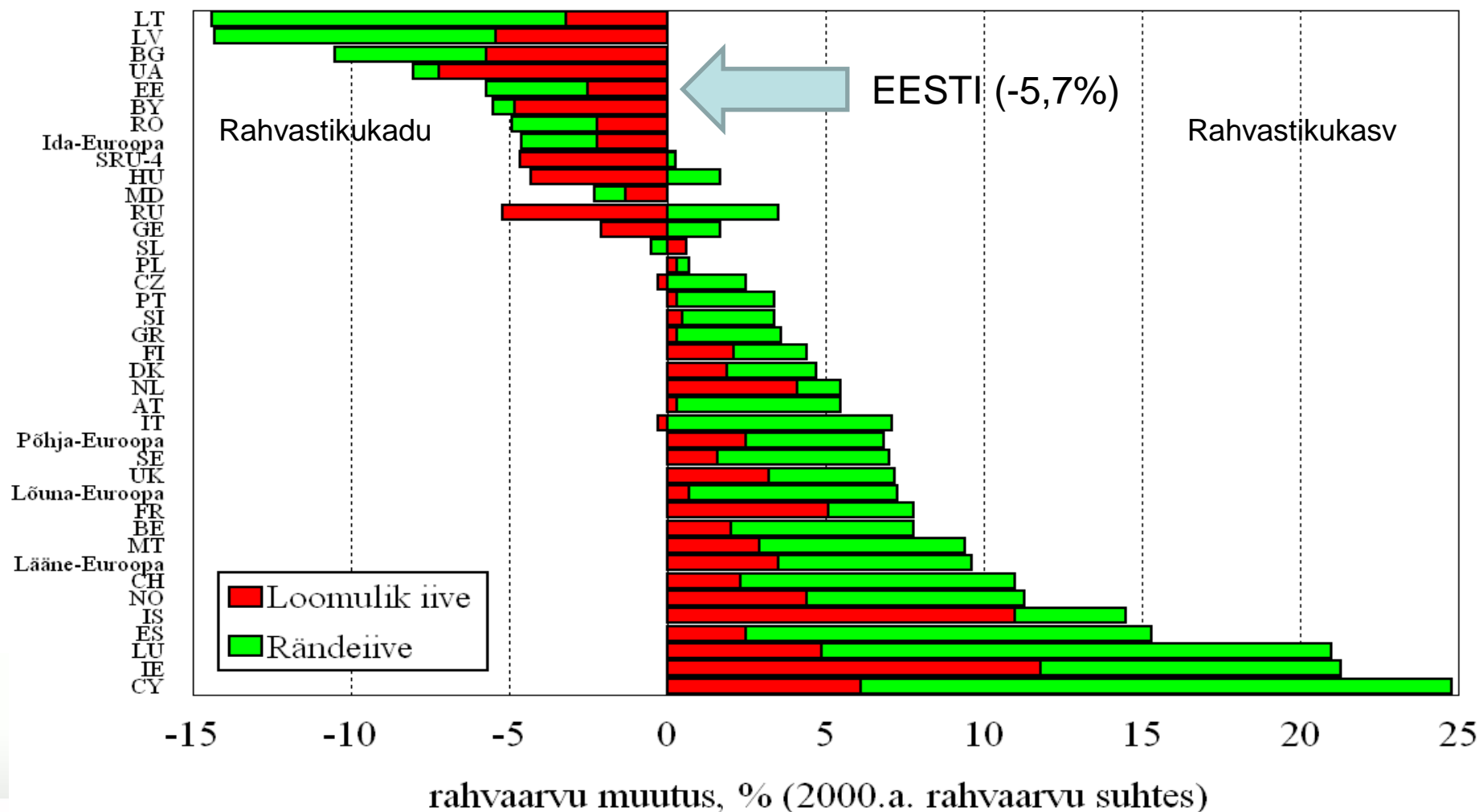
rahvaarvu muutus rändeiibe mõjul, % (1960 rahvaarv=100)

Rahvaarvu muutuskomponendid Eestlased ja muud rahvused 1960-2011

Rahvaarvu muutus ja selle komponendid Eesti ja Euroopa riigid 2000-2011

Mõned järeldused: vananemine ja rahvastikutaaste

- ▶ Maailmapraktikas esindab Eesti näidet, kuidas **sisserände abil** on võimalik **rahvastikuvananemist** tervelt poole sajandi vältel tõhusalt **pidurdada** (rahvastiku mediaanvanus oli 1980. a-te lõpul väiksem kui 1940. a-te alguses)
- ▶ 1990. a-tel asetleidnud **vananemisprotsessi kiirenemine** on seotud **samadest teguritest**, mis protsessi eelnevatel kümnenditel pidurdasid (sisserändajate suurearvulised põlvkonnad 1940.-1950. a-test)
- ▶ **Ränne on avaldanud erakordselt tugevat**, kuigi vastandliku suunaga mõju Eesti rahvastikutaastele läbi kogu II ms järgse aja — rahvaarvu **tavatult kiire kasv** kuni 1990. a-teni oli ca 4/5 ulatuses põhjustatud sisserände otsesest ja kaudsest mõjust, osaline tagasiränne 1990. a-tel oli Eesti taasiseseisvumisele järgnenud **rahvaarvu vähenemise kõige kaalukamaks teguriks**
- ▶ Kuigi 2000. a-tel vähenes Eesti rahvastikukadu võrreldes eelneva kümnendiga ligikaudu 2 korda, **säilis põlis- ja välispäritolu rahvastiku taastenäitajate märkimisväärne erisus** (nii loomulikus kui rändeiibes oli rahvastikukadu välistpäritolu rahvastikus ca 3 korda suurem).

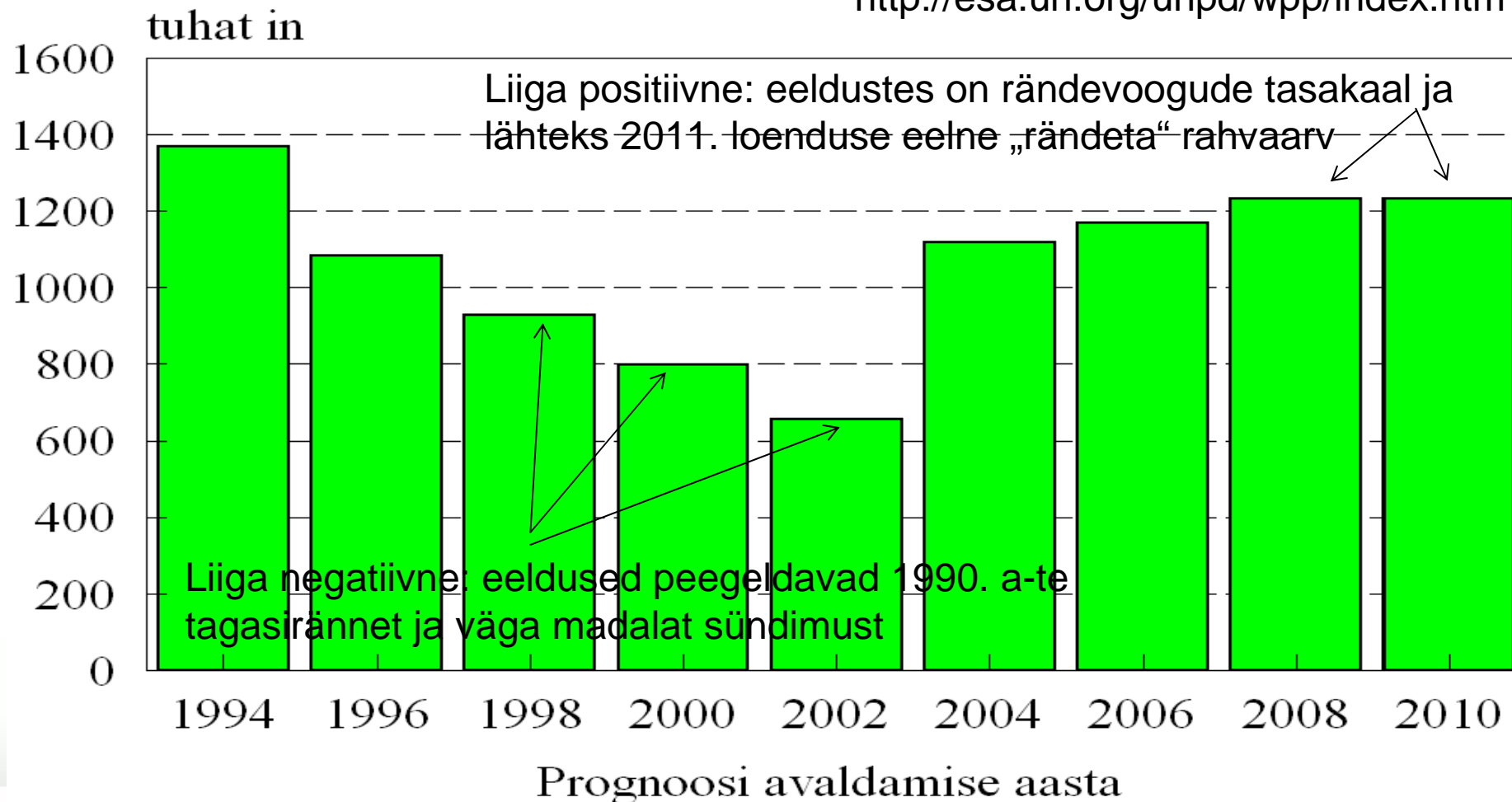
5. Rahvastikuprognosisid

Eesti rahvaarv aastal 2050

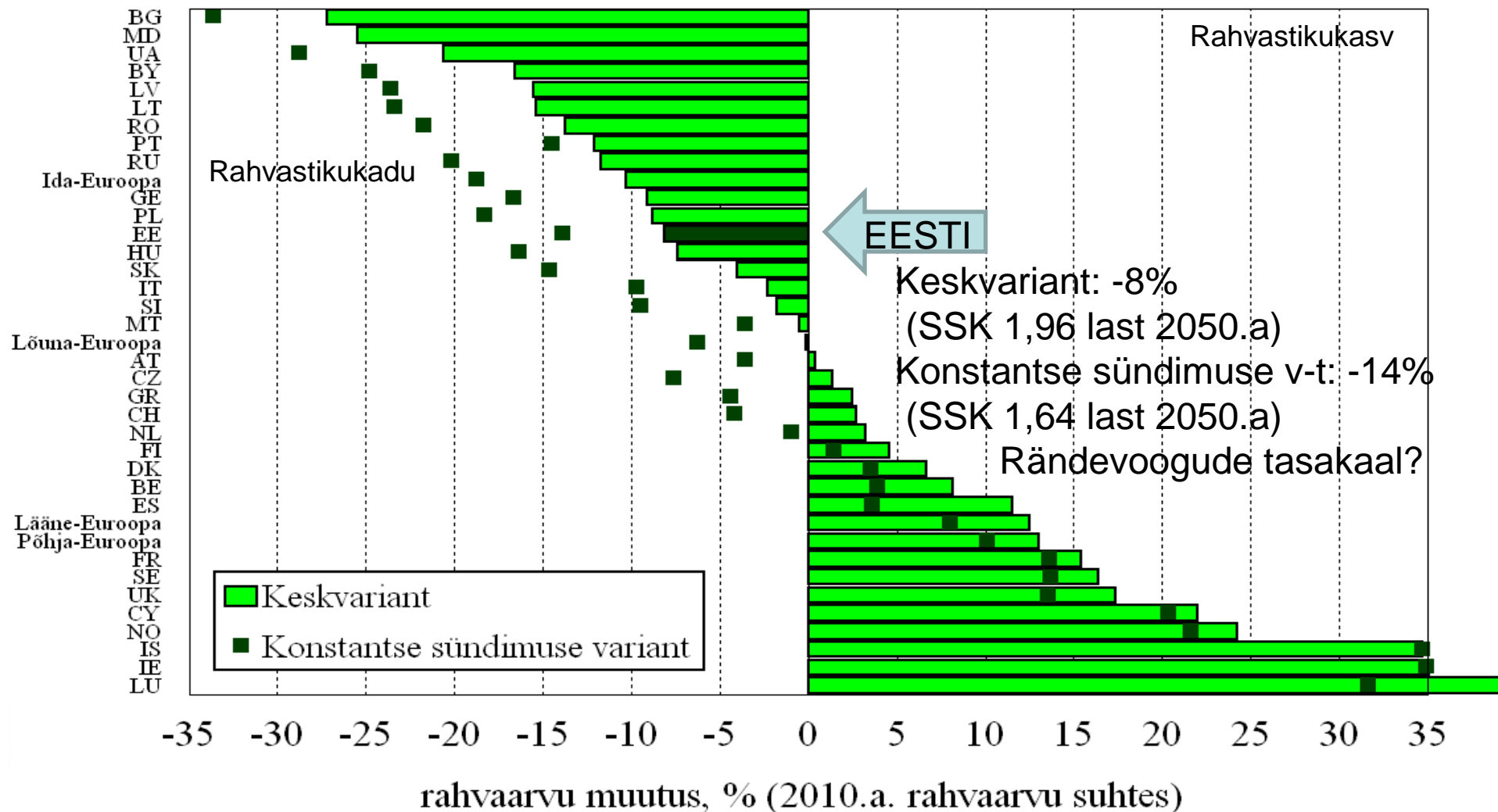
ÜRO prognoosid (keskvariant) 1994-2010

<http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>

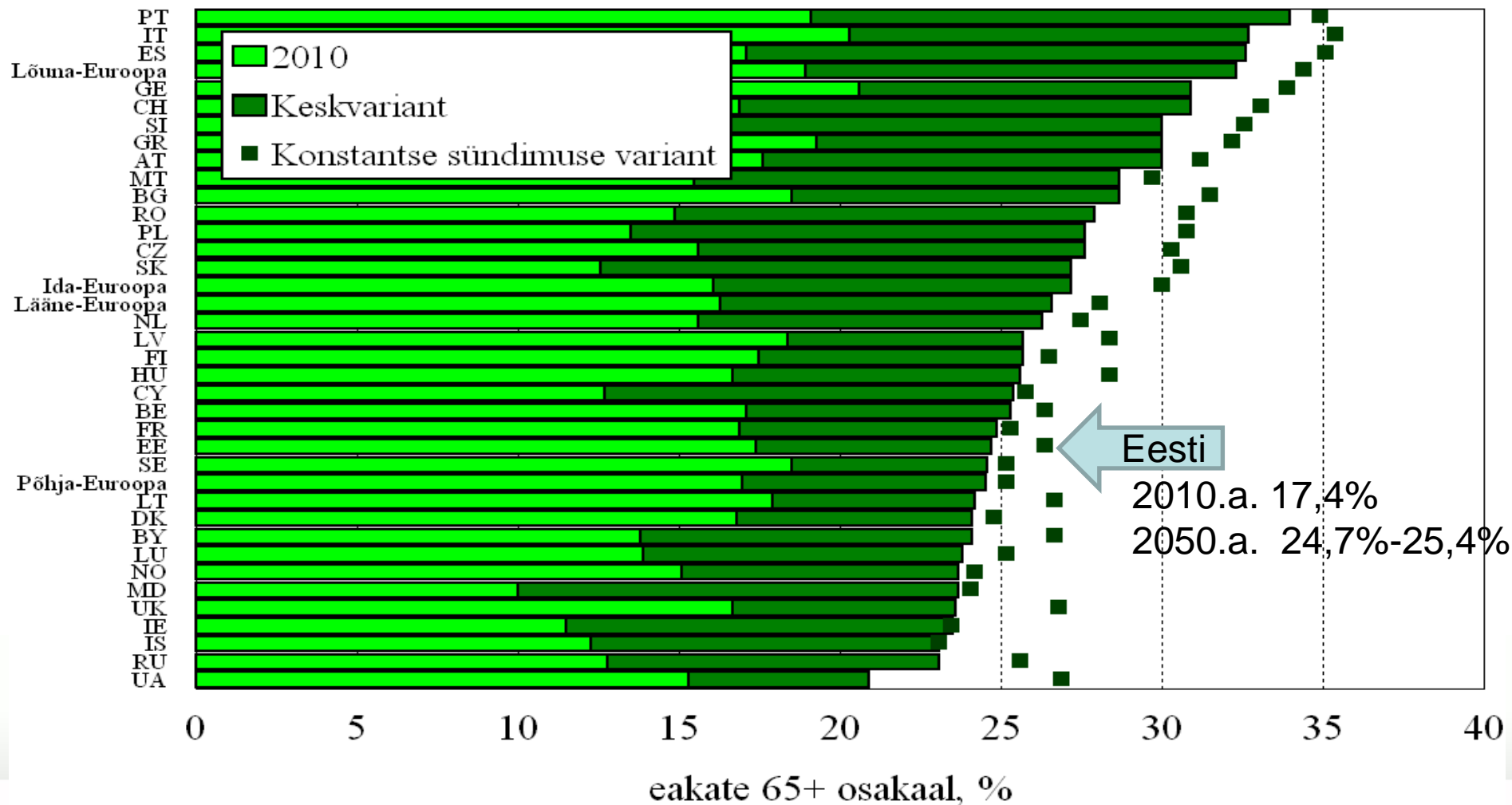

Rahvaarvu muutus: ÜRO prognoos (kehtiv)

Eesti ja Euroopa riigid 2010-2050

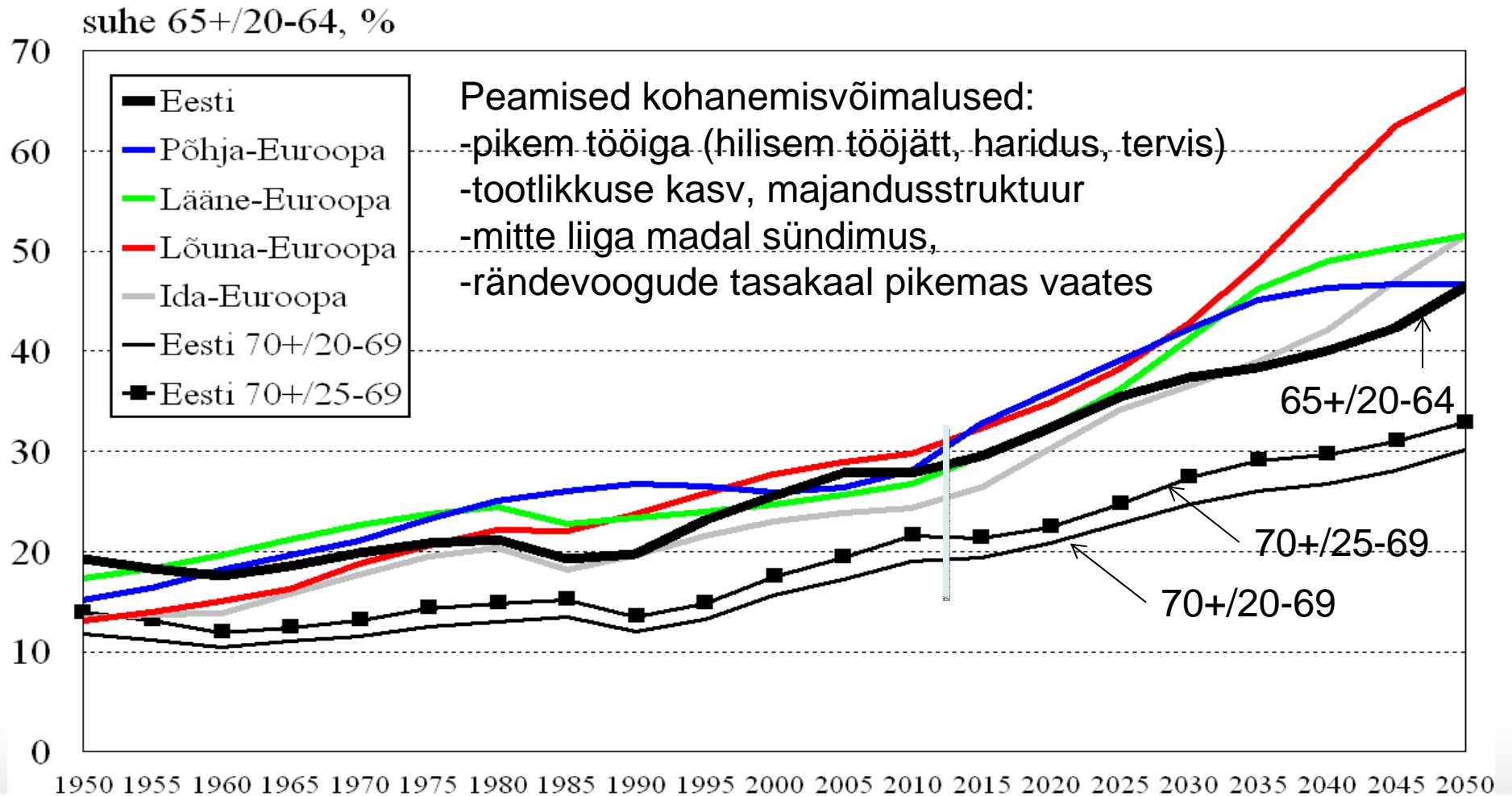

Eakate 65+ osakaal: ÜRO prognoos (kehtiv) Eesti ja Euroopa riigid 2010-2050

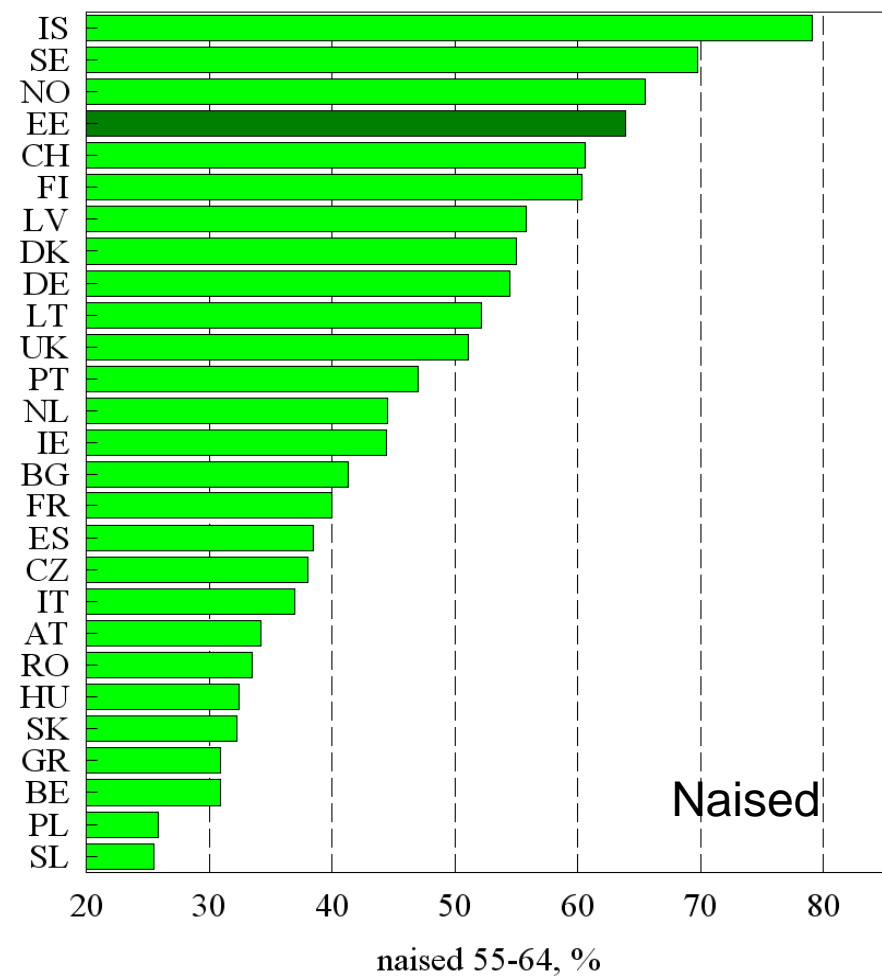
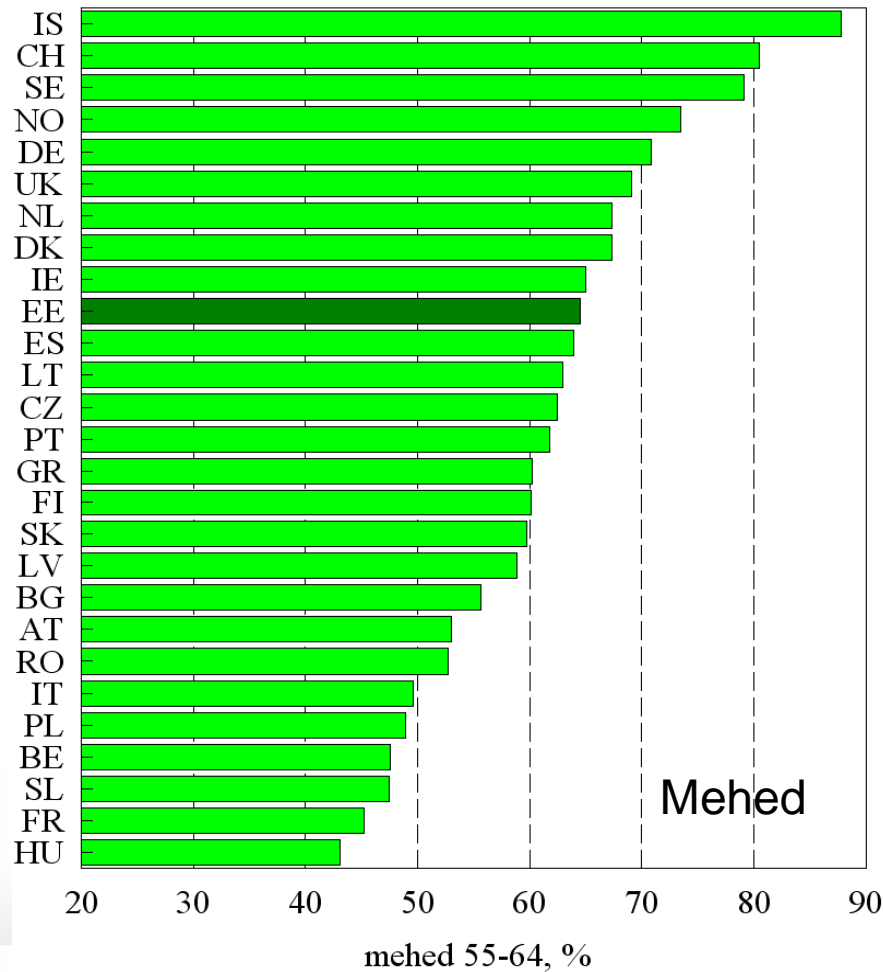

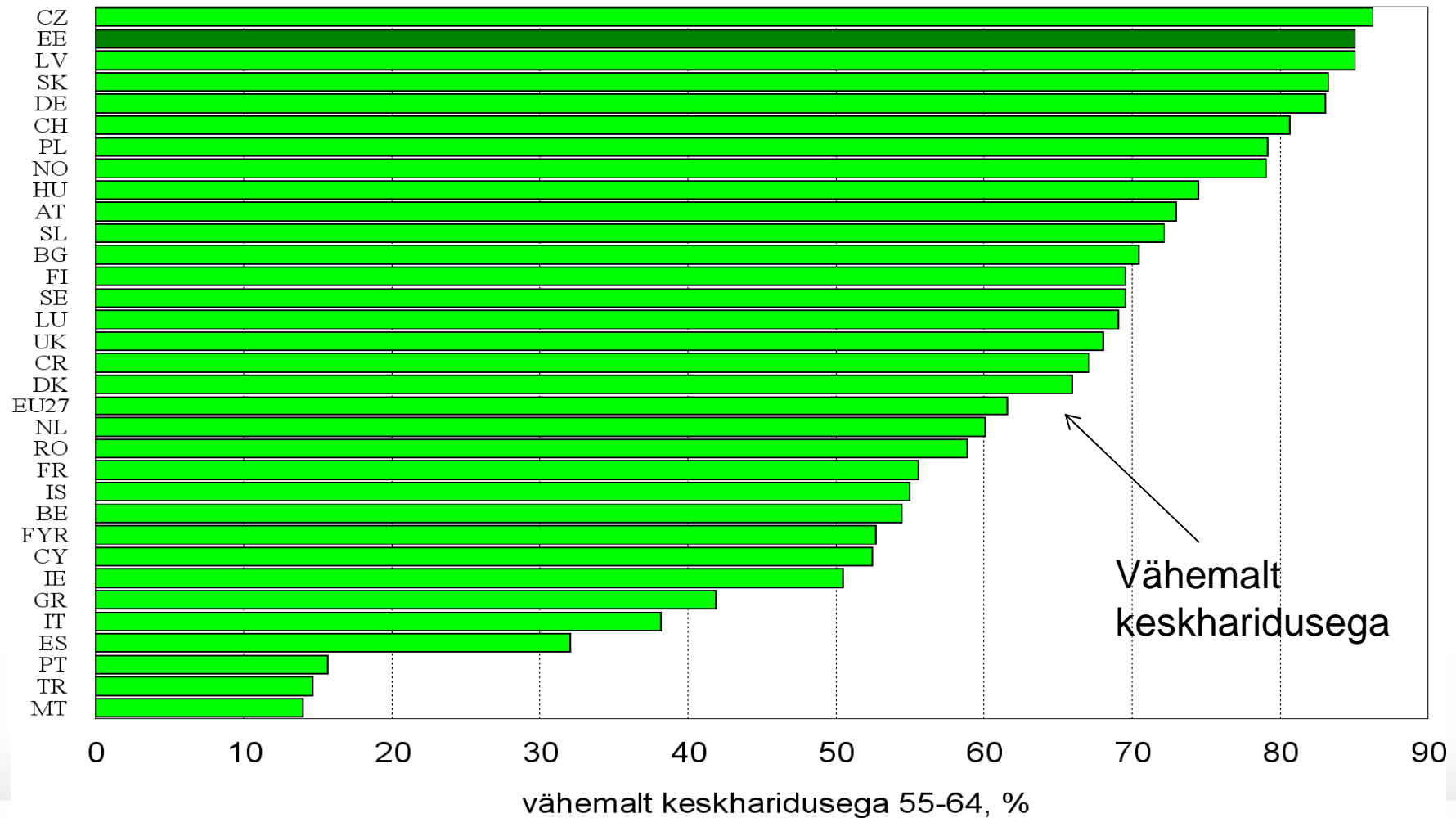
Eakate ülalpeetavussuhe: ÜRO prognoos (keskvariant) Eesti ja Euroopa piirkonnad 1950-2050

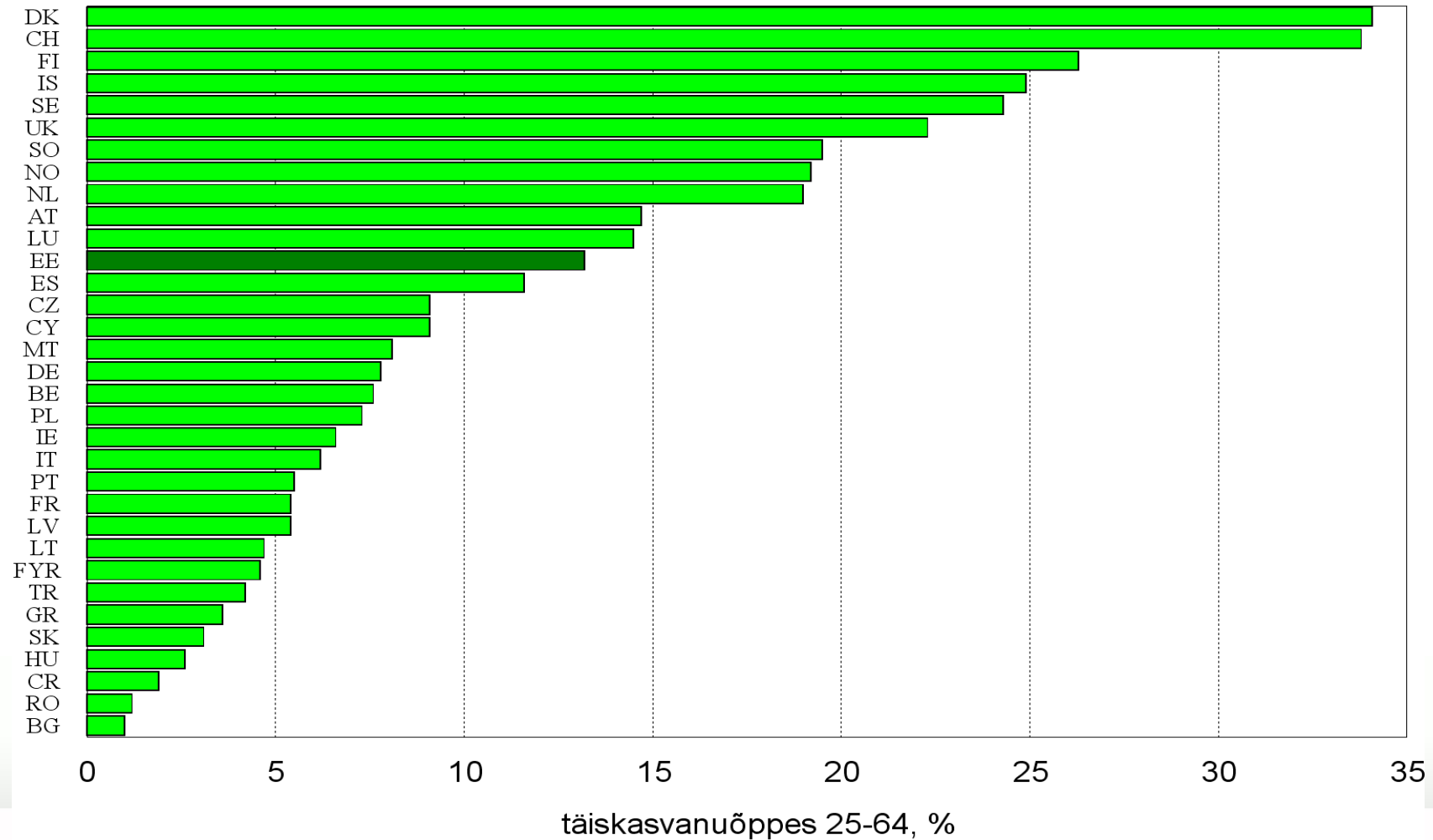
Kohanemisvõimalused: vanemaealiste 55-64 tööhõive Eesti ja Euroopa riigid 2010

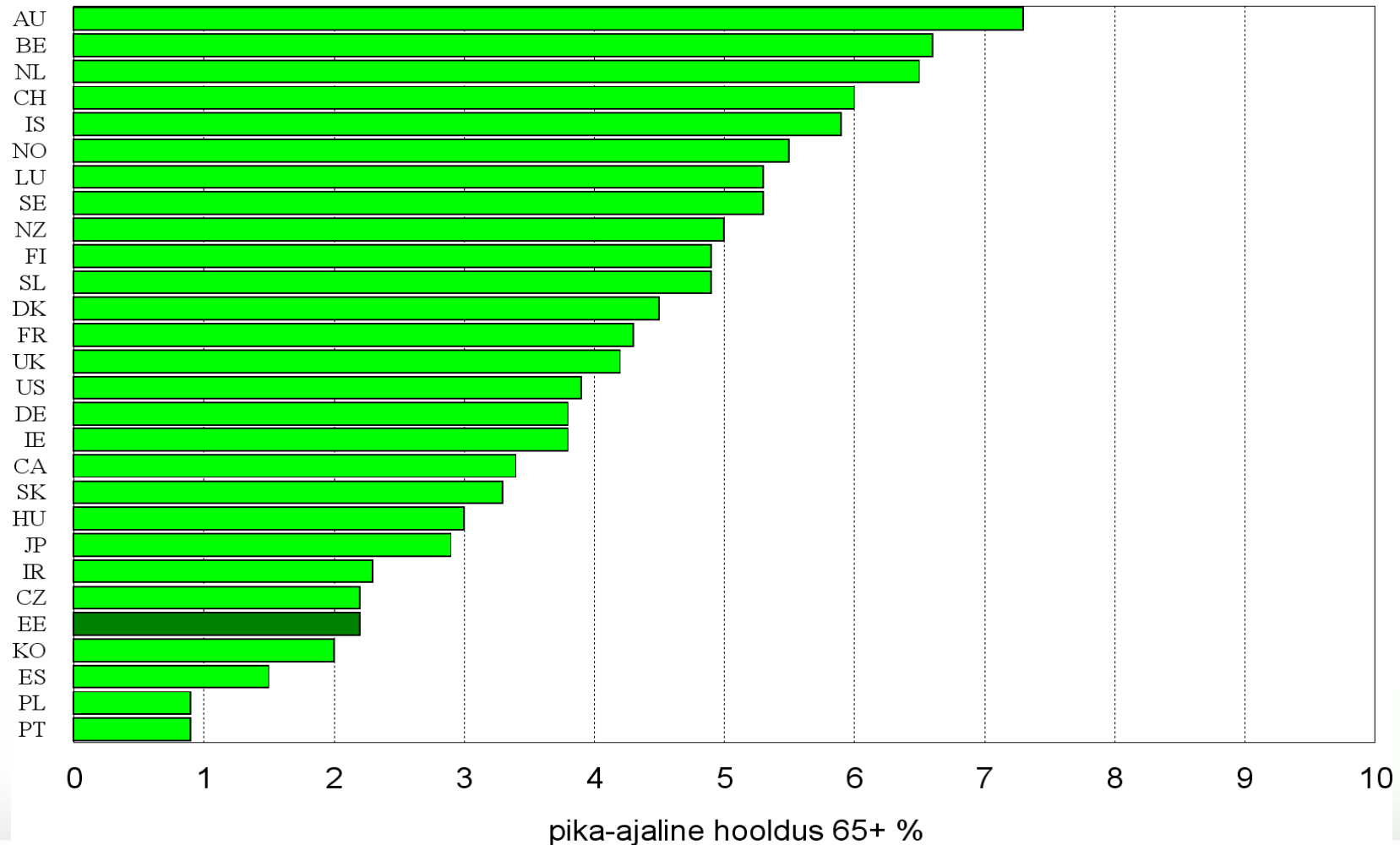
Kohanemisvõimalused: vanemaealiste 55-64 haridustase Eesti ja Euroopa riigid 2010

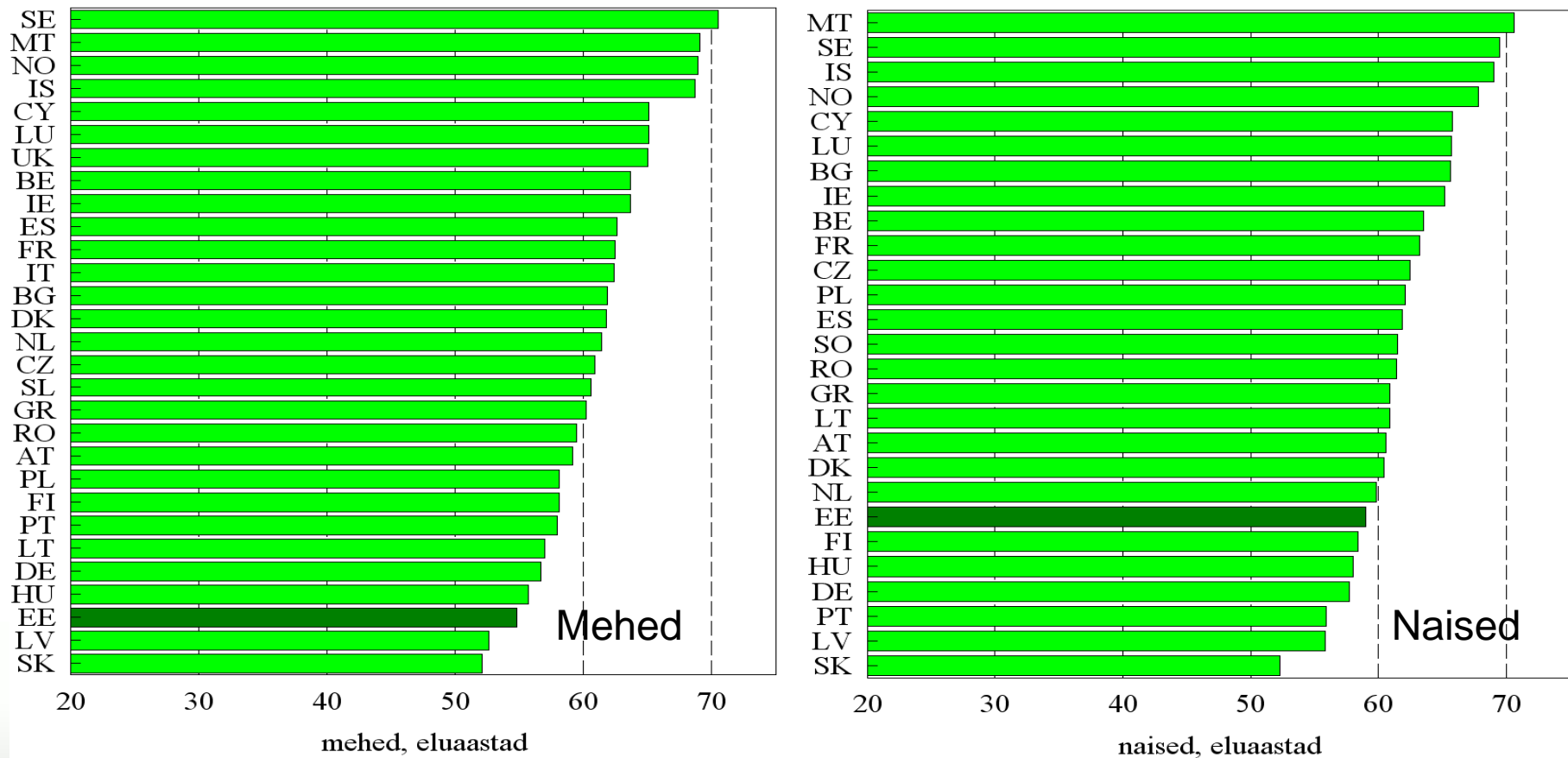
Kohanemisvõimalused: tööealiste (25-64) täiendõppes osalemise määr. Eesti ja Euroopa riigid 2010

Kohanemisvõimalused: pikaajalise hooldusteenuse saajate osakaal 65+ aastatest. Eesti ja OECD riigid 2010

Kohanemisvõimalused: tervelt elatud eluaastad Eesti ja Euroopa riigid 2010

Mõned järeldused: edasivaade

- ▶ Ühe-kahe demograafilise põlvkonna ulatuses on põhisuundumused küllalt suure tõepärasusega ette nähtavad
- ▶ **Rahvaarvu kahanemine** loomuliku iive mõjul jätkub — **negatiivne iive süveneb** seoses väiksemarvuliste põlvkondade peamisse pereloomeikka jõudmisega. Taaste pikaajalise väljavaate seisukohalt on **väga oluline, milliseks kujuneb nende põlvkondade lapsesus**
- ▶ Rände protsesside pikemaajalist mõju on **keerukam prognoosida: nüüdisaegne ränne võtab ise uusi vorme**, millele on varasemast raske analooge leida (järgnev ettekanne räägib sellest põhjalikumalt)
- ▶ **Rahvastikuvananemine jätkub**, kuid selles osas võib Eestil ees seisev üldine kohanemispingutus olla isegi keskmisest väiksem, arvestades vanemaealiste tähelepanuväärselt **kõrget tööhõivet ja haridustaset**. Sellega toimetulemisel peame **panustama seesmistele ressursidele ja väärtustama/arendama oma inimvara**.

Kokkuvõtteks: Tulevikku ei kujunda rahvastikuprognosid, vaid ühelt poolt riigi ja teiselt poolt selle kodanike igapäevane tegevus ja väärtused, millest see lähtub. Kestlike tulemusteni jõudmine ja positiivsete eelduste ärakasutamine eeldab ühist ja tarka tööd.

Täna tähelepanu eest!

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Üldhariduse pedagoogide
kvalifikatsiooni tõstmise 2008-2014

TALLINNA ÜLIKOOL
Eesti Demograafia Instituut